Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 182 (11980) | 1982 чылдың август 6, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ХОВУЛАРЫНДА

Эвилелдешкен бүгү республикаларның ажыл-агыйлары тараа кезиилдезин болгаш ажаап алыышкынын эгелей берген. ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң медээзин ёзугаар алырга, август 2-ге чедир 31,6 миллион гектарның тараа болгаш тараа-бобы культураларын (кукурузаны медээге киирбээн) кестинген. Ол дээрге —планның 27 хуузу. Кестинген шөлдүң 71 хуузунуң тараазын бастырган.

Ставрополь болгаш Краснодар крайларының колхозтары база совхозтары тараа кезиилдезинге болгаш бастырылгазынга техниканы эрткен неделяда бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаан. Күзүн чаштырган тараа болгаш тараа-бобы культураларының дүжүт ажаалдазын Кубаньның механизаторлары доозупкан. Олар күрүне шыгжамырынга тараа уарарынга бүгү техниканы бүрүн киириштирип турар. Күрүнеге ийи миллион тоннадан ажыг тарааны садканнар. Ставропольдуң хөй районнарының тараажылары Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг үлүүн киирер сорулга-биле пландан ажыр тарааны күрүнеге садып турар.

Дүжүт ажаап алыышкыны чурттуң соңгу талакы девискээрлериндеги ажыл-агыйларда база калбарып турар. Ынчалзажок дүжүт ажаап алыышкынының темпизи чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда ам-даа чавыс болуп турарын ССРЭ-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунга демдеглээн. Ындыг байдал ылангыя Саратов, Воронеж, Пенза областарның ажыл-агыйларында бар болуп турар. Олар чочак-тараазын дүжүт ажаалдазын саададып, оон үрезинин уруп алырынга немелде бергедээшкиннерни болдуруп турар.

Ажыл-агыйлар дүжүт ажаалдазы-биле чергелештир мал чемнерининиң белеткелин үргүлчүлеп турар. 62,7 миллион гектар шөлге тараан болгаш боду үнген сигенин кескен. Москва чоогунуң болгаш Хабаровск крайның ажыл-агыйлары сиген белеткээр планнарын эрткен неделяда күүседипкен. Чуртта ниитизи-биле 40,8 миллион тонна сиген белеткеттинген. Ол дээрге, эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле деңнээрге, элээн каш тонна эвээш болуп турар. Хөй районнарда агаар-бойдус кааң болу берген. Чаъс таашкын үезинде саадаашкынны чайладыр дээш механизаторлар шудургу ажылдап турар. Сиген белеткелиниң үезинде хөй ажыл-агыйлар техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап, агаарладыышкын-биле сиген кургадыр арганы калбаа-биле ажыглап эгелээн.

Чурттуң ажыл-агыйларында 47,3 миллион тонна сенажты, 4,4 миллион тонна сиген далганын белеткээн. Колхозтар болгаш совхозтар сигенни сараттап база фермаларга чедирип ап турар. Келир чылдың дүжүдүнге хөрзүннү белеткээр ажыл кара хөрзүннүг эвес куржагның колхозтарында болгаш совхозтарында саадап турар.

Агроүлетпүр комплекизинге кирип турар коллективтерниң мурнунда хөй сорулгалар туруп турар. Чаа дүжүттуң чиг-эдин болбаазырадып кылыр ажыл база эгелээн. Өстүрүп алган бүгү чүүлдерни чогуур үезинде бүрүн ажаап алыр, кедээ ажыл-агый продукциязын күрүне шыгжамырынга киирер болгаш херектээкчилерге чедирер чугула сорулга туруп турар.

А. ФИЛАТОВ. (СЭТА).

БӨГҮН «ШЫН» СОЛУН КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН Саая Көк-оолдуң сигенчи бригадазының чедиишкининге тураскаадып көдүрген.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында коммунист Саая Көк-оолдуң удурткан механизастаттынган бригадазы июль 30-ге чедир 980 тонна сигенни белеткээн. Бригада кежигүннери планда көрдүнгенинден артыкан 370 тонна сигенни чоокку хүннерде доозарын шиитпирлээн ажылдап турарлар.

Мурнакчыларга деңнежиңер!

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ШАЛЫПЧЫ АЙЫ ЧОРУП ТУР

САРААТ-САРААТ СИГЕННЕР

«Кыштың мойну узун, хырны ужуг». Ол дугайын алдан-маадыржылар утпайн турар. «Алдан-Маадыр» совхоз бо чылын 3400 тонна сигенни, 900 тонна сенажты база 300 тонна будук-бүрүнү белеткээр. Планны алган соонда, ону ыяап күүседир апаар.

Совхозта бүгү машина-техника база кижи күжүн мал чеминиң белеткелинче хаара туткан. 700 ажыг тонна сиген сарааттаттынган, 450 ажыг тонна сенаж салдынган, будук-бүрү белеткээр планын ажыр күүседип, 320 ажыг тоннаны белеткээн. Мал чеминиң белеткели түлүк чорүп турар.

Совхозтуң дирекциязы, парткому база ажылчын комитеди мал чеминиң белеткелинде ажылдап турарларның ортузунга социалистиг чарышты калбартып, оон дээштиин бедидип, түңнелин он хонуктап үндүрүп турар.

Сөөлгү он хонуктуң түңнелин үндүрүп, социалистиг чарыштың тиилекчилери бригадаларны, звеноларны база шалыпчы сигенчилерни шаңнап мактаан. Совхозтуң Бора-Тайга салбырының Д. Ондар удурткан Шөлде-Тей хову бригадазының сигенчилери 95 тонна сигенни кезип белеткээш, бирги черни ап, кызыл тук-биле шаңнаткан.

Салбырның Д. Ховалыг удурткан сигенчилер бригадазы 30 тонна сигенни белеткээш, ийиги черни алган. «Алдан-Маадыр» совхозтуң М. Ооржак удурткан механизастаттынган сигенчи бригадазы 220 тонна сигенни кезип белеткээш, үшкү черже үнген.

Совхозтуң сиген кезип белеткеп турар звеноларындан Ак-Даштан С. Кууларның звенозу 9 тонна сигенни кезип, сарааттааш, бирги черни алган. Ийиги черни К. Ховалыгның дөрт кижилиг сиген белеткээр звенозу ээлээн. Үшкү черде Д. Ондарның звенозу чорүп турар.

Сигенчилерниң ортузунда мурнакчылар хөй. Люцерна пресстеп, бөлдүрүп турар Э. Моңгуш, С. Ховалыг олар хүнде муң чедир пресстерни кылып, хүн нормазын 110 хуу чедирип келген.

Сиген кестирип турар механизаторлар Э. Ондар, Х. Ооржак, Х. Ондар, П. Ондар болгаш өскелер-даа хүн нормазын 130—150 хуу чедир күүседип, мурнакчыларның одуруунда кирген.

Х. МОНГУШ. Чөөн-Хемчик район.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА

Малга четчир санныг чемнерни белеткеп алыр дээш Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде социалистиг чарышты бригадалар, звенолар, кижилерниң арасында калбарткан. Оон түңнелинде бердингеп оналдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер багай эвес күүсеттинип турар. Бо чугаа ажылда мал чемнери белеткээр үш механизастаттынган бригада, хол кадыыры-биле сиген кезер болгаш сиген сараттаар 12 звено ажылдап турар. Ажыл-агый бо чылын 1770 тонна сиген белеткээр тургаш, ам оон 500 тоннаазын сарааттап алган.

Дамба Кара-Салга удурткан механизастаттынган бригада он хонукта 150 тонна сиген белеткээр тургаш, ону ажыр күүсеткеш бригадалар арасында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Күш-ажылчы коллективтер арасында чарышка Дөргүн сүт-бараан фермазының ажылчыннары шылгараан. Олар 90 тонна сигенни белеткээр планын 50 тонна чедирип, оналдазын күүседир чоокшулай берген.

Бистиң корр.

Хүнүнүң медээлери

ИДЕПКЕЙЛИГ ЧААРТЫКЧЫЛАР

Кызылда районнар арасының сельхозтехниказында Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылары ның болгаш чаартыкчыларының эге организациязы идепкейлиг ажылдап, оон кежигүннери бүдүрүлгеге чаа чүүлдерни нептередип турар.

Ону ында кол инженер Деревягин удуртуп келген. Бо чылдың бирги чартыында бүдүрүлгениң чаартыкчылары экономиктиг ажыы—32,7 муң рубльдиң чаа саналдарын нептереткен.

К-700 тракторну септээриниң мастери Зайцев, токарь Монгуш, автошимчедикчилер септээриниң слесары Злыгостев олар эң эки чаартыкчы саналдарны киирген, оларның ажылын бедии-биле үнелээн.

И. ОЛДЫРЕВ.

ЧАА ТЕХНИКА

Бо чылын бистиң республикага дүжүт ажаар болгаш тараа арыглап болбаазырадыр чаа машина-техника немей чедип келген.

Оларның арасында «СКД-6» деп чаа марканың тараа ажаар 48 комбайннары, чыттыр кестирген тарааны бастырар 48 подборщиктер, «ЖВН-6А» деп калбартыр алыр жаткалар, тараа арыглаар 40 машина болгаш өске-даа техника бар.

Оларның хөй нуруузун амгы үеде республиканың ажыл-агыйларынче чорутткан.

СИГЕНДЕ ТУДУГЖУЛАР

«Шекпээр» совхозтуң тудуг бригадазының кежигүннери ниитиниң малынга 50 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп бээрин хүлээнген. Тудугжулар кол ажылы-биле чергелештир сиген белеткелинче Монгуш Чыртакка удурткан 6 кижилиг звенону киирген. Звено Кок-Кежигде ажылдап эгелээн.

Монгуш Чыртактың сигенчи звенозу ниитиниң малынга чаңгыс удаа эвес сиген белеткеп келген. Эрткен чылын олар 32 тонна сигенни кескеш, Суг-Кажаа сүт-бараан фермазынга сарааттаапкан.

Звено амдызында 6 тонна сигенни кезип, сарааттаан. Тудугжу сигенчилерден Валентин Сарыглар, Ооржак Хуусал болгаш өскелер-даа эки ажылдап турарлар.

К. ОЧУР. Барыын-Хемчик район.

ШАҢНАЛ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Тудугжуларның бөлүк мурнакчыларынга «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыязы дээш **«Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу»** хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Галина Афанасьевна Иванова —«Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызылда септелге-тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадири.

Иннокентий Игнатьевич Сургутский — «Тыва сут тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң ээш цегиниң чазаныкчызы.

Валентин Егорович Шебалин —Кызылда ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң электро-каңнакчылар бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 5.

Бөлүк тудугжуларны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш база Тудугжу хүнүнүң байырлалын демдеглеп Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

Чозарма Серенгеевна Бады-оол —«Тыва кедээ тудуг» трестиң № 741 КМК-зының шеверлекчизи.

Владимир Максимович Блохин — «Сибирьтехмонтажтың» Кызылда КМК-зының токары.

Николай Антонович Крапивин —Кызылда ТЭС-тиң тудуг эргелелиниң участок начальниги.

Надежда Ефремовна Мохова — «Тудуг кезектери» комбинаттың арматурщиги.

Эрес-оол Сарыгларович Серкин—«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың август 5.

Литва ССР-ниң Шакяй районда «Тайка» колхоз — республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Ук колхоз күрүнеге сүт садар планын доктаамал ажыр күүседип келген.

ЧУРУКТА: «Тайка» колхозтуң эң тергиин саанчылары.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохроникаzы.

УЛАМ СОРУК КИИРГЕН

СЭКП Төп Комитединиң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш Аъш-чем программазында малдың баш санын өстүрериниң, болгаш оон продуктулуун бедидериниң оир кол магадылалы — аңаа четчир санныг, шынарлыг, быжыг чем-баазазын тургузары болур дээрзин айыткан. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери партияның ол айтыышкынын амыдыралга боттандырар дээш амгы үеде тодаргай ажылдарны чорудуп турар. Районнуң совхозтары август эгезинге чедир 3806 тонна сигенни, 1150 тонна сенажты болгаш витаминниг сиген далганын 161 тоннаны белеткээш, чарышка июльдуң үшкү он хонуунуң түңнели-биле барыын зонага тиилекчи болган, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл тугу-биле район база катап шаңнаткан. Ол шаңнал мал чеминиң белеткелчилеринге улам сорук киирген.

СЭКП райкому, райкүүском болгаш партия организациялары, совхозтарның дирекциялары мал чеминиң белеткелиниң үезинде чорудар организастыг болгаш политмассалыг ажылдарның планын баш бурунгаар тургускан. Районда совхоз бүрүзү каш тонна мал чемин белеткээрин баш бурунгаар кылган экономиктиг санаалгалар ёзугаар доктааткан. Мал чеминиң белеткелиниң байдалын хүн бүрүде контрольдаар район штавын тургускан. Партия райкомунуң, райкүүскомунуң, оон кедээ ажыл-агый эргелелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, тускай эртемниглерни ажыл-агыйларда быжыглаан. Штабтың неделя санында болур хуралынга совхоз директорларының, чер ажылының кол специалистериниң, сельхозтехника каттыжыышкынының болгаш өске-даа организацияларның удуртукчуларының дыңнадыгларын ап, ажылда четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг дузаны чедирип турар.

Амгы бо хүннерни байдалын алгаш көөрге, мал чеминиң белеткели «Барлык» совхозта өске ажыл-агыйлардан эки чорүп турар. Барлыкчылар 5000 тонна сиген белеткээр тургаш, херек кырында 2030 тоннаны белеткээн. Оон-биле чергелештир сенаж салыры база сөөлгү үеде элээн шапкынчаан, оон планы 1245 тонна турда, августуң эгезинге чедир 1100 тоннаны белеткеп алган. Бо совхозка В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи шефтеп турар. Олар механизастаттынган бир звенону болгаш хол кадыыры-биле кезер ийи бригаданы тургускан, төп бригаданың адаанда шөлдүң сигенин кезип турар. Совхозтуң болгаш комбинаттың ажылчыннарының кеспени тавычада сиген дыка хөй, ынчангаш сөөлгү аяс хүннерни ажыглап, кол күштү ону бөлүп, хөөпээнеп, сараттаарынче эвилелдээн. Витаминниг сиген далганы кылыр ийи АВМ агрегат ажылдап турар, ам үш дугаарын ажыглалга киирер. Тус-тус звенолардан төп салбырда Артис-оол Хомушкунуң, Аксы-Барлык салбырында апшак коммунист Анатолий Хомушкунуң удурткан звенолары мурнуку одуругда чорудур.

Мал чеминиң белеткели «Шекпээр» совхозта база элээн шапкынчаан. Амдызында бо совхозтан 205 кижи мал чеминиң белеткелинче киирген. Оларның иштинден 56 кижини механизастаттынган 4 звено кылдыр тургускан. Оларның ийизи Аянгаты салбырының Шатта 50 гектар черге тараан медени кезип, сарааттаан. Мурнунда бо совхозка сенаж кылырын практикалаавайн турган болза, бо чылын ону бир-ле дугаар кылып эгелээн. Совхозтуң сиген кезер черинин девискээри кызы болганындан витаминниг сиген далганын белеткээр АВМ агрегаттарга чиг-эт кылдыр колдуунда-ла будук-бүрүнү ажыглап турар. Ону бо совхозта шефтеп турар Ак-Довурак АТБ-ниң болгаш арыглал фабриказының коллективтери белеткеп турар.

Бо совхозка сиген белеткелинге дузалажыр ужурлуг район организацияларындан райкүүскомнуң, районнуң коллективтери ажылдап эгелээн, артканнары июль төнчүзүнге чедир ол ажылче кирбээн. Черле ынчаш, чамдык бүдүрүлгелер, албан организациялар мал чеминиң белеткелинге шүшпең киржип турар. Ак-Довурак хоорайның бүдүрүлгелери, албан организациялар черлери 500 тонна сиген белеткээр планының чүгле 20 хире тоннаазын күүседип алган. Ол хоорайның болгаш Кызыл-Мажалык суурнуң дыка хөй бүдүрүлгелери болгаш организациялары мал чеминиң белеткелинче август эгезинге чедир кирбээн. Район штавының сөөлгү болган хуралдарынга ол хоорайның болгаш Кызыл-Мажалык суур Советтериниң күүскомнарының даргаларының дыңнадыын алгаш, бо четпестерни чайладырын негээн. Районнуң девискээринде бо чылын оът-сиген эки үнгенин барымдаалааш будук-бүрү белеткелин кызыгаарлаан.

Эрткен чылга деңнээрге, «Дөн-Терезин» совхоз малга чем белеткээрин хожудап чорудуп турар. Июль төнчүзүнге чедир 65 тонна сигенни белеткээн. Каңы-даа совхозтарда мал чеминиң белеткелиниң үезинде социалистиг чарыштың организастааны, оон түңнелин үндүрүп, мурнакчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп турарының деңнели чавыс. Солун, сеткүүлдерни өй-шаанда ап турар, хостуг шагында ойнаар херекселдер-биле четче хандыртынган бригадалар ховар. Ынчангаш совхозтарның парткомнары, профэвилелиниң ажылчын комитеттери социалистиг чарыштың түңнелдерин өй-шаанда үндүрүп, сигенчилерниң ажылдаарынга, дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш тодаргай хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээр талазы-биле СЭКП обкомунуң чарлааны шалыпчы айда ажылдың темпизин, шынарын кудулатпайн турган, шаңнаткан Кызыл тукту салбас дээш Барыын-Хемчиктиң кедээ ажыл-ишчилери ам-даа улам шудургу ажылдаарлар.

А. БЕГЗИН-ООЛ, «Шынның» корреспондентизи.

ЧАА АРГАЛАРНЫ ШИҢГЭЭТКЕНИНДЕН

Кызылда хеп арыглап аштаар болгаш будуур фабриканың чурттакчы чонга ачы-дуза чедирилгези сөөлгү чылдарда элээн сайзыраан. Цехтер аайы-биле ажылды хуваап тургускан, күш-ажылды организастаарын чурумчудуп, оон дээштиин чедип алган. Тус-тус кижилер арасында болгаш цехтер арасында социалистиг чарыштың негелдезин, ажылдың бүдүрүкчүлүүн, оон шынарын бедидеринче углаан. Бүдүрүлгениң дериг-херекселин шын ажыглап, чаа дериг-херекселдерни шиңгээдип, оон чаа арга-хевирин өөренип, шиңгээдип алганының түңнелинде ажыл элээн шапкынчаан. Чагып алыкчыларның чагыгларының шынары бедээн болгаш кылыр хуусаазы эвээжээн.

Бо чорук бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга идиг болуп, аштаар, будуур ажылдарның шынарын экижидеринге база бүдүрүлгениң күжүн шын ажыглап тургузарынга кончуг ажыктыг болган. Ол ышкаш ында ажылдап турар ажылчыларның күш-ажылчы сагылга-чурумундан ажылдың шынары, бүдүрүкчүлүү кол хамааржыр. Фабриканың хөй-ниити-организациялары бүдүрүлгеге кадрларны быжыглаар, ажыл шагы үзер чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудуп, багай эвес түңнелдерни бо чартык чылда чедип алган.

Ажылды кижилер кылып турар болганда, оларны күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери, ажыл-ижин коммунистиг ёзу-биле көөрүнче улуг кичээнгейлиг салыры чугула. Кижилерниң ажыл-ижинге, даалган херээнге ээ-харысалгалыг болуруп чедип алыры кижизидилге ажылының база бир чугула кезээ дээрзин билдингир. Бо угланыышкынче ажылды коллектив чедимчелиг чорутканының түңнелинде, ук фабрика бо чылдың бирги чартык чыл планын ажыр күүсеткеш, амыдырал хандырылга черлериниң арасында чарышка бедик көргүзүглерлиг болганы дээш тиилекчилер одуруунче кирген. Чоңга ачы-дуза чедиреринин талазы-биле ажыл экижээн, хоорай, микрорайоннарында тургустунган хүлээп алыр пунктуларының ажылы база чурумчаан.

Коллективтиң кежигүннериниң 30 хуузу дээди болгаш ортумак техниктиг эртемниг ажылдакчылар бооп турар. Олар цехтер бүрүзүнде ажылышти удуртуп башкарып, дериг-херекселдерниң ажыл чорудулгазын контрольдап турар. А үрели берген таварылгаларда оон септелгезин дарый кылып, ажыл үезинде турууышкуннарны болдурбазын кызарлар. Ажылдың шынарлыг кылдынары ында ажылдап турар инженер-техниктиг ажылдакчыларның бедик профессионал мергежилинден кол хамааржыр. Ажылчыннар ортузунда техниктиг өөредилгени организастаан. Республикадан дашкаар улуг хоорайларже каш ай курстуг өөредилгеже чамдык идепкейжи улустарны өөредип чорудуп турар.

Фабрика ажылчыннарының ортузунда шалып ишчи кижилер эвээш эвес. Бедик көргүзүглер чедиишкиннин үндезинни дээрзин угаап билип, ону улам быжыглаар дээш ам-даа эрес соруктуг ажылдаар апаар. Ажыл-ишке доктаамал бедик көргүзүглерни чедип ап турар кызымак ишчилерге хеп быжыкчызы Н. Филиппева, хеп хүлээп алыр эргелекчи Р. Астафьева, аппаратчик М. Фирсова болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Хеп арыглап аштаар фабриканың филиалдарындан Ак-Довуракта цехтиң ажылы эки. Ол цехти Р. Петрова билдилиг удуртуп турар. Ай, квартал планнарын күүседип, чоодан хөй чагыгларны хүлээп ап келген. Чагыглар өй-шаанда кирип, чагыкчыларга ол хуусаазында барып турары бо адырның ажылдакчыларының карак кызыл шудургу ижинде.

Чедиишкинни улам быжыглаар сорулга дээрге-ле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, сагылга-чурумну улам быжыглаары, социалистиг чарышты дээштиг чорудары, оон удуртукчу ролюн бедидерин чедип алырынче кол кичээнгейни салыры болгай. Ажылда четпестерни баш удур болдурбас дээш, ажыл-агыйга ээ-харысалганы ажылчын, инженер-техниктиг кадр бүрүзүнден негээр. Хандырылганың культуразын бедик деңнелге чорударын чедип алыры — амыдырал хандырылга ажылдакчыларының сорулгазы.

Т. КАРЫМА.

БИСТИҢ ҮЛҮҮВҮС

Район девискээринде мал чеми белеткээр ажыл кидин түлүк. Мал чеминиң белеткелинге район төвүнүң албан организациялары идепкейлиг киржип турар. Бо чылын Тес унунда сигенниң үнгени эки. Бис Госстрах инспекциязы, райкүүскомнуң саң килдизи болгаш күрүне банкызы 6 кижи составтыг звено он бир хонук иштинде «Тес-Хем» совхозка сиген кезип ажылдадывыс.

Бис совхозка 15 тонна сиген, 5 тонна будук-бүрү белеткээр хүлээлге алгаш, мал чеминиң шалыпчы айында июль 29-ка чедир, Тес унунда Хүрең-Оваа болгаш Хөлчүк деп черлерден эки шынарлыг 21 тонна сигенни кезип, сарааттап белеткээш, ол-да совхозка дужаап бердивис.

Сиген ажылынга эштер Апыкаа Хүлер-оол болгаш Көк-оол Щорс идепкейлиг киржип, эки ажылдааннар.

Б. ТИРЧИН. Тес-Хем район.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

ЮБИЛЕЙНИ УТКУП ТУРА

БАШТАРЫНДА мөңгүлерлиг, дээрде шаштыккан бедик тайга-таңдыларлыг, кара-ногаан арга-эзимнерлиг, ак-көк хемнерлиг болгаш хөлдерлиг, делгем хову шөлдерлиг бурунгу Бай-Тайганың черинге Октябрь революциязының сөөлүнде, мыңгыя Совет эрге-чагырганың чылдарында улуг чаартылгалар болгулаан, оон чонунуң амыдыралы танытпас кылдыр өскерлип чаагайжаан.

Ленинчи номналдың болгаш СЭКП-ниң национал политиказын амыдыралга хажык чокка боттандырганының ачызында бай-тайгажылар хөгжүлдениң делгем оруунга киргеш, аажок улуг бурунгаар базымнарны кылган. Бузулбас күчүлүг улуг эвилел—ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейинге холбаштыр районнуң экономика болгаш социал хөгжүлдезиниң, культура амыдыралының бурунгаарлаашкыннарындан чамдык саннарны, фактыларны база деңнелгелерни мааа көрээлиңер.

Бир эвес 1944 чылдың октябрьда ССР Эвилелиниң хөй национал улустарының улуг ег-бүлезиниң составынга Тываның кирген үезин алыр болзувусса, районга чүгле 10 санныг МЧАЭ-лер турган, чон колдуунда быдаргай хуу ажыл-агыйлыг, көшкүн амыдыралдыг чораан, а чаңгыс-даа коллективтиг ажыл-агый чок. Ол-ла үеде районга машина-трактор, комбайн, электри энергиязы база чок. МЧАЭ-лерниң кол бүдүрүлге чепсек-херекселдери: аът, шары болгаш аңдазын, илиир база ком, чонак, аргамчы, хендүрге дээн ышкаш чүүлдер болуп турган.

Дөртен чылдарны сөөлзүредир районга коллективтиг баштайгы ажыл-агыйлар — колхозтар тургустунуп эгелээн. Ынчан оларның нийти байдалы шоолуг эвес, организастыг тургузуу кошкак, 46958 баш малдыг, 3614 гектар тараа шөлдүг. Ынчаарга амгы үеде районнуң девискээринде аңгы-аңгы адыралдыг механизастаттынган улуг совхозтар бар апарган. Оларның малының баш саны 110 муң ажып турар, тарылга шөлү 8863 гектар четкен.

Ажыл-агый бүрүзү амгы үениң машина-техниказы-биле хандыртынган. Өске маркаларның машиналарын санаваска чүгле чүък сөөртүр машиналар безин 170 ажыт, совхозтарның шөлдеринде он-он тракторлар, тараа база силос ажаар комбайннар болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа техниказы ажылдап турар.

СОВЕТ эрге-чагырганың чылдарында районнуң чонунуң эртем-билииниң, культуразының деңнели аажок шапкын бурунгаарлаан, социал хөгжүлдеге улуг чаартылгалар болган. Өрген чок турган черлерде амгы үениң чаагайжыды туттунган чаа суурлары туттунгулаан. 1929 чылда Аксы-Барлыкта бедик бажыңга од үедеги аныяк башкы Моңгуш Бай-Көк Бай-Тайганың, Барыын-Хемчиктиң бөлүк бичии оолдарын, уругларын эртем-билигге өөредип эгелээн. Ол болза бөгүн Бай-Тайга, Барыын-Хемчиктиң девискээринге турган бедүүн хевирлиг чаңгыс школа бо черлерге өөредилгениң эгезин салган. Удавааанда ол школаны Кызыл-Мажалыкче көжүрген.

Хөгжүлдениң базымнары-биле школаларның болгаш оон өөреникчилериниң саны чоорту көвүдеп кел чораан. Бир эвес 1946-47 өөредилге чылында районга чүгле 400 ажыг өөреникчилиг 4 эге школа турган болза, ам 5 ортумак, сес чылдың 3 школаларында 4200 ажыг өөреникчилер өөренип турар. Оон аңгыда кежээки школаларга эртем-билигни хөй-хөй аныяктар чедип ап турар. Оларда колдуунда дээди болгаш тускай ортумак эртемниг башкылар ажылдап турар. Музыканың тускай школазында салым-чаяанныг оолдар, уруглар хаара туттунган.

Амгы үеде районнуң девискээри, оон суурлары, клубтарның, Культура бажыңнарының, библиотекаларының болгаш эмнелге, садыг албан черлериниң калбак четкилери-биле шыптынган. Арат чоннуң ажы-төлүнден янзы-бүрү мергежилдиг интеллигенцияның төлээлекчилери өзүп үнген.

Оон-биле кады районда орук, харылзаа аажок калбарып, чон чер болгаш агаар оруу-биле доктаамал аргыжар апарган. Радио, телефон база хөгжээн. Тээли—Шуй, Бай-Тал суурларының аразында автоматтыг телефон станциязы тургустунган. Чурттачылыг суур бүрүзүнде чон 1979 чылдан бээр телевизорну ажыглап эгелээн.

Сөөлгү чылдарда район төвү Тээлиде болгаш совхозтарның төптеринде чуртталганың чаа кварталдары база культура-амыдыралдың объектилери туттунгулаан. Оларга Советтерниң Тээлиде ийи каът бажыңын, Бай-Талда, Шуйда Культура бажыңнарын, 320 олуттуг школаны, 120 уругларга интернатты, 25 оруннуг аалчылар бажыңын болгаш өске-даа хөй объектилерни хамаарыштырып болур.

РАЙОННУҢ девискээринге болган чаартылгаларны, хөгжүлдениң базымнарының чедиишкиннерин шуптузун кандыг-бир кыска чүүлге шуптузун чугаалап шыдавас деп чүве билдингир. Кол чүүл—тыва чериниң бир ырак булуңунуң танытпас кылдыр чечектелип сайзыраан, оон кижилериниң амыдырал-чурттакчызының улам байлакшып, чаагайжааны, эртем-билииниң, культуралыының деңнелиниң бедээни болур. Ол бөгүн дээш ажылчы чоннар Коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин сестерин чугаалавышаан, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур база СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга салышкының киирип эгелээр дээш амгы үеде ийи дакпыр күжениишкин-биле ажылдап турар.

Бүгү улустуң улуг юбилейинге уткуштур социалистиг чарыш күш-ажылчы коллективтерниң, тус-тус ажыл-ишчилерниң ортузунда улам калбарган. Бо чылдың бирги чартыында «Мурнакчы» совхоз эът, сүт, дүк садарының планын ажыр күүсеткен.

Чарыштың бирги одуруунда «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарның Даштыг-Тейде, Чаңгыс-Теректе, Кудукта хойжу бригадаларының коллективтери чоруп, төрүүр чүс хойдан-на 85-90 хураганны ап, бедик көргүзүглерни чедип алган. «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының коллективи чартык чылда күрүнеге сүт садар планын 101,3 хуу күүсеткен.

Ол ышкаш тудуг, бүдүрүлге, садыг, харылзаа организацияларында юбилейни төлептиг уткуур дээш шудургу ажылдап турар коллективтер база хөй. Чижээ, районда тудуг септелге участогу (начальниги Х. С. Ондар, партия эге организациязының секретары Д. С. Кагай-оол) чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгени ноябрь 7-де күүседир дээн хүлээлгезин боттандырар дээш тодаргай ажыл-херектерни чорудуп турар. Бо коллектив септелге тудуг участоктарындан түгле районда эвес, а республикага социалистиг чарыштың каш удаа тиилекчизи болуп келген.

ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур коллективтерде чоруттунуп турар хөй талалыг ажылды партия эге организацияларды болгаш партбелүктер, коммунистер удуртуп башкарып турар. Чижээ, «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тейде хойжу бригадада парторганизация (секретары М. Доос) коллективтиң ёзулуг дайынчы өзээ болу берген, ында коммунистер бүгү ажыл-херектиң организакчылары, олар бүдүрүлгеге-даа, хөйнити ажылынга-даа өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп келген. Ындыгларга «Тээли» совхозтуң Кудукта партбелүктү (организакчызы А. Дамдын) болгаш өске-даа парторганизацияларны хамаарыштырып болур.

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары улуг юбилейге уткуштур эрес-соруктуг ажылдавышаан, СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алганнар. Ол Пленумнуң доктаалында мынча дээн: «Эң чоокку сорулга—бо чылдан эгелээш-ле чер болгаш мал ажылының продуктулуун боттуу-биле бедидерин чедип алыры, тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продукцияны садып алырының күрүне планнарын доолдур болгаш ажыр күүседирин, оларны чогуур үезинде болбаазырадып кылырын болгаш бүрүнү-биле камгалап алырын хандырары, дараазындагы чылдарда кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам шапкыны-биле көдүреринге илегелдиг үндезинни салыры боор турар». Районнуң партия, совет, ажыл-агый болгаш профэвилел, өске-даа хөйнити организациялары партияның ол айтышкыннарын боттарының ажыл-чорудулгазынга эң чугула сорулга кылдыр салган. Ылангыя малдың баш санын өстүреринге, оон продуктулуун бедидеринге эң чугула чүүл — нииттиниң малынга четчир санныг чемни белеткээр ажылдарже амгы үеде бүгү күштү мөөңнээн.

ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейин төлептиг уткуурунче база СЭКП ТК-ның май Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче бүгү ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастаар, бүгү черлерге социалистиг чарышты дээштиг, үре-түңнелдиг кылдыр организастаарын хандырар дээш партийжи организакчы болгаш идеологтуг, политмассалыг ажылдың деңнелин улам бедидери—районнуң партия организациязының бир кол сорулгазы болур.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары.

Карелияның Калеваль районунда Костомукшаның даг-болбаазырадылга комбинадының бирги ээлчээниң тудуу доозулган. Оон түңнелинде үлетпүр продукциязы—демир концентрады алдынган.

Совет Карелияның девискээринде улуг тудуг—ССРЭ-ниң болгаш Финляндияның найыралының, кады ажылдажылганың чугула принциптериниң амыдыралга шынныы-биле боттанып турарының херечизи болган. Ында совет болгаш фин специалистер бир деңге ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Костомукшада найыралдың тудуу. Солагай талазындан: совет болгаш фин тудугжулар Ханну Пасанен, Павел Чеботарев, Рауно Силфверхутх, Владимир Голубцов, Виктор Андреев болгаш Войтто Хейккинен олар.

С. МАЙСТЕРМАННЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Чөөн-Хемчик районнуң белеткел конторазының ажылдакчылары силад эргелекчизи М. В. Мельниковаа дуржулгалыг болгаш ак сеткилдиг дижип турарлар. Оларның оозу чөп.

Мельникова районнуң ажыл-агыйларындан болгаш чурттакчыларындан дүкту болгаш алгы-кешти хүлээп ап, оларны кадагалап, оон ыңай чорударынга белеткеп турар. Бо бүдүрүлгеге оон үжен бир чыл ажылдап турары бо. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы бодунуң мергежилин аныяктарга дамчыдып турар.

А. ЗИМНИЙНИҢ фотозу.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

КӨДЭЭДЕ СОЦИАЛ ЧААРТЫЛГАЛАР

Черге хуу өнчүнү чок кылганы, черни ында ажылдап турар кижилерге күрүнениң халас бергени, кедээ ажыл-агыйны коллективизастааны болгаш оон техниктиг баазазының өзүлдези, культура революциязы—кедээге социал өскерилгелерни боттандырарынга чедирген кол көргүзүглер бо. СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленуму аграр политикага чаа угланыышкынны берген.

Кедээде социал-чаартылгаларның амгы үе-чадазы ССРЭ-ниң 1990 чылга чедир үеде Аъш-чем программазы болур.

Экономиктиг сорулгалар болгаш социал идиг бериишкиннери

Аъш-чем программазының кол сорулгазы —чурттакчы чонну аъш-чемниң кол-кол продуктулары-биле эртемге үндезилеттинген хемчээлге чедир хандырары. Ол сорулганы күүседириниң бир аргазы—кедээге улуг чаартылгалар.

Социалистиг ниитилелге ындыг айтырыгны тургузары черле чүүлдүг. Чүге дээрге үлетпүрнүң берген техниказын, эртемденнерниң сүмезин ховуларның болгаш фермаларның ишчилери ажыглаар, кедээ ажыл-агыйга капитал салышкыннарны шиңгээдип алыр болгай. Эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга мынча дээн: «Кедээге чуртталга тудугларының, культура-амыдырал болгаш орук тудуунуң ажылдарын дүргедеткен тудум-на, кедээге күш-ажыл улам бүдүрүкчүлүг болур, ынчангаш ол сорулгага 1980 чылдарда 160 миллиард рубль чарыгдаары көрдүнген. Ол бистиң хемчээливис-биле алырга безин дыка хөй акша дыр. Ол чүгле хөй акша эвес. Ол—хоорай биле суурнуң ылгалдарын чок кылырынче угланган улуг политика-дыр».

Деңнеп көрүңерем: кедээниң социал херегленииге эрткен он беш чылдарда 60 миллиард рубль, амгы он чылдарда 160 миллиард рубль!

Эртемин барымдаалап

Кедээ дыка үр үе дургузунда хоорайны ажылчын холдар-биле хандырып келген. Бо чорук ол үеде кончуг чугула турган. Дайынның уржуундан кадр айтырыы ам-даа нарын болбушаан. Оон уламындан үлетпүр ам-даа хөй ажылчын күштү кедээден алыр. Ынчалза-даа чүү-даа чүве ейлүт. Хоорайже көжер чорук хелүн эрттир көвүдээн. Хоорайның күш-ажылының алдары шагдан бээр кедээниинден улуг турган болгаш, аныяктарны хаара туда бээр турган. Ажылдың байдалы база дыка ылгалдыг. Оон ыңай аныяк улус ортумактап куду эвес эртемниг болу берген, олар бүдүрүлгелер болгаш тудуглар ажылын сонуургаар апарганнар.

Кедээге номчуп база бижип билир улус 1926 чылда чоннуң деңкезии, 1939 чылда—84 хуузу турган. 1939 чылда хоорайга ажылдап турган муң кижиниң 242-зи дээди болгаш ортумак эртемниг турда, кедээге ындыг кижилерниң саны чүгле 63 турган. 1981 чылда бо көргүзүглер дараалаштыр 880 болгаш 736 болган.

Эртем-техниктиг депшилге, кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазының хөгжүлдези кедээ биле хоорайның күш-ажылының ылгалын чидирер ужурлуг. Ол талазы-биле ажыл чоруп турар, ынчалза-даа ону дүргедедир херек. Колхозтарда болгаш совхозтарда машиналар, автоматтар болгаш электроннуг херекселдер көвүдеп келген. 1960 чылдарның эгезинде кедээге тускай мергежилдиң саны 50 тургаынындан ам 160 четкен.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге кедээниң тускай эртемниглерин ажыл-агыйларның күсели-биле белеткээрин чугулалап көрген. Ынчаар өөренген тускай эртемниглерге чаагайжыды туттунган бажыңнар баштайгы үш чыл дургузунда халас болур. Оларга дуза кылдыр алды айның шалыны хире акшаны хары угда бээр.

Хоорайдан кедээже көшкен удуртукчу ажылдакчыларга база элээн чиигелделер келдүнген. Келген үезинде элээн хөй түңнүг акшаны бээр, хүлээп алган ажылының телевири эвээш болган таварылгада хоорайга ап турган шалыны хевээр артар дээш оон-даа ыңай.

Суур чаагайжыттынар

Кедээге хөй херецги, материал болгаш улуг ажыл негеттинер чүүл— суурларны хоорай хевирлиг кылдыр чаагайжыдары. Ындыг өскерилге 1965 чылдың соонда эгелээн.

Сөөлгү он чылда дыка хөй түрмек суурлар читкен, чаа, улуг суурлар тургустунган. Ол суурларда чуртталга, албан болгаш бүдүрүлге черлерин аңгылаан. Садыг аймаа, школа болгаш ясли-садтар, амыдырал хандырылгазының бажыңнары. Культура бажыңы болгаш спорт шөлдери база бар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Кедээ чурттакчыларның чуртталга, коммунал-хандырылга болгаш социал-культура байдалын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы чер бүрүзүнге суурларны чаагайжыдарын дүргедедирин көрген. Кедээге тудуг организацияларын көвүдедирин, хоорайның тудуг комбинаттарынга кедээниң чагыгларын база кылырын плаанаан.

1990 чылга чедир программа—нарын, хөй чарыгдалдыг. Ынчалза-даа ол боттанып ужурлуг. Ону амыдыралга боттандырары кедээниң амыдыралынга база бир улуг базым болур.

Юрий КАНИН,
ПМА-ның экономиктиг хайгааракчызы.

МАТЕРИАЛДАР ЧЕДИШПЕЗИНДЕН

Чай—тудуг ажылдарын кылып чорударынга аажок таарымчалыг үе. Ындыг-даа болза «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкыны бо үени чөп, ажыктыг ажыглавайн турары хараадачыг.

Оон бир чижээнге Каа-Хем районда Дерзиг-Аксы суурда ук коллективтиң кежүн чоруур 4 дугаар механизастаттынган колоннаны хамаарыштырып болур. Ында ажылдың темпизи аажок кошкак болгаш шаптыктыг чүүлдер бар. Бирги чартык чылда бо колонна ийи аал чурттаар 6 бажыңны, «Совет Тыва» совхозка 4 муң бода мал кирер кажааларны кылыр хүлээлгелиг. А херек кырында ол коллектив чартык чылда алган оналдазын чүгле 54 хуу боттандырган.

Оон бир чылдагааны—тудугларга хереглээр дилиг материалдары чедишпезинде. Ол ышкаш Сарыг-Септиң ыяш ажыл-агый пунктузу хереглээр продукцияның чүгле 40 хире хуузун берип турар. Тудугларга хереглээр демир-бетон кылыглар база-ла чедишпес. Чыл планын күүседиринге № 4 КМК озалдап турары дүвүренчиг.

Сес бригададан чүгле Григорий Леоптьевтиң бригадазы чартык чыл планын күүсеткен. Каттыжыышкының удуртукчулары Каа-Хем районда чаа тудугларның ажылын шапкынчыдарынга боттуг деткимчени бээрин үе негеп турар.

В. МААДЫР-ООЛ.

«Шынга» харыы

КЭЭП ААЗАП-ЛА ТУРАР, ОЛ ХИРЕДЕ...

Бо чылдың июнь 23-те «Шын» солунга парлаттынган «Катап тургусса кандыгыл»? деп чүүлге хамаарыштыр улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. Хорлуу мындыг харыы чорутан:

Бижикчиниң район амыдыралынга эң чугула айтырыгны көдүрүп турары чөптүг. Чугула, тудуг материалы —туүйбуну маңаа бүдүрүп, тудуг суурнуң хөгжүлдезин моон-даа экижидип ап болур турбуже, ону Кызылдан сөөртүп, хөй акша-хөреңгини үпдүрүп, оруктуң ырак, бергезинден сөөрткен туүйбуларның хөйү хереглеттинмес кылдыр буступ турарын шын айтып бижээн.

Туүйбу бүдүрер цех тудуун республиканың чурт үлетпүрүнүң эргелели 1979 чылдан эгелеп, дериг-херекселдерин сөөртүп эккеп алгаш, доспаан—ара соксаан. Ону доостуруп алыр талазы-биле айтырыгны райкүүском эргелелиниң начальниги И. П. Пешковка тургузуп келген. Ону доозуп, ажыглалга киирерин И. П. Пешков 3 чыл улай аазап келген.

Бо чылын Туран хоорайда «Колхозник» деп прессти Мугур-Аксынга эккеп тургускаш, туүйбуну шуут бүдүрүп эгелээр деп аазанкыны барык чыл эгезинде кылган, а ам чылдың чартыы эрткен. Туүйбу бүдүрүп болур таарымчалыг үе эртип бар чыдар.

Эргелелден төлээлер кээп, көрүп-ле турар, туңцел-даа чок: 1979 чылдың февраль 14-те эргелелдиң мастери эш Бузур-оол ийи катап келгеш, доозарының графигин кылып каан. 1980 чылдың июнь 10-да В. В. Берг келгеш, цехти кылырынга четпес материалдарны даңзылап алган. 1981 чылдың январь 29-та болган техниктиг хуралдың протоколунда февраль 10-га чедир цехти доозарының графигин райкүүском-биле кады тургускаш, ажылды чогуур үезинде эгелээрин дааскан, а март 11-де И. П. Пешков Мугур-Аксынга келгеш эгелеп каан цехти доозарының графигин райкүүскомнуң даргазының оралакчызы-биле кады кылгаш, аттар салышкан. Эргелелдиң начальнигиниң оралакчызы А. М. Делег Мугур-Аксынга 3-4 катап сургакчылап кээп, Кызылга баргаш четпес дериг-херекселдерни сөөртүп эгелээр, кылыр деп өөрүнчүг сестерни чугаалааш чоруткан. Бо чылын июнь айда база-ла көргеш чоруй барган. Ындыг болза-даа, туүйбу бүдүрер цехти доозар талазы-биле үш чыл иштинде бичии-даа шимчээшкин болбаан. Эрткен чылын прессти монтаж ажылы доозулгуже туүйбуну хол-биле бүдүрүп эгелээр айтышкын-сүме алдынган. 14 муң туүйбу бүдүрттүнген, а аңаа ажылдаан ажылчыннарга төлевирни эргелел кылбааны-биле бригада тараан. Ажылчыннарның ажылдаан акшазын райкүүскомнуң киржилгезиниң соонда, бо чылын майда төлээн.

Бир эвес ажылчыннарга өй шаанда парлад ёзугаар төлевирни кылып турган болза, 14 муң туүйбуну бүдүрерин ге үнген чарыгдал-биле оон-даа хөйнү бүдүрүп ап болур турган.

Бистиң районга база бир эң чугула тудуг материалы—туүйбу бүдүрер цехти кажан доозуп, ажыглалга киирип бээр ирги деп республиканың Күрлилдаанындан, чурт үлетпүрүнүң начальниги И. П. Пешковтан дилеп тур бис.

КАМЧОКТАРНЫ— ХАРЫЫСАЛГАЖЕ

Курунениң, чоннуң нийти өнчү-хөреңгизин камнаар дугайында айтырыгны шыңгыы көөрү чугула. Ындыг турбуже кижи кайгаар таварылгалар бо-ла тургулаар-дыр.

Эрткен чазын Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң тракторун Янко Куулар оорлап мунгаш, Моолдуг-Хемниң Арыг-Бажынга ээрик аңдарган. Районнуң милиция чери бо херектиң истелгезин ам-даа доостпаан.

Совхозта машиназын аңдарар, арагалаар чолаачылар база бар. Олар садыглар чанынга, кудумчуга кижи бастырыпкы дег халдып турарлар. Машина-техникага кам чок, кывар-чаап материалдар чарыгдаар С. Кара-Сал, В. Бузур-оол болгаш демги-ле Я. Куулар ышкаш улустуң, ол ышкаш бир чиик машинаны «чидир» мунгаш бирээзи бажыңының чанынга тургузуп алган. Совхоз директорунуң дугайында айтырыгны шиитпирлээр үе келбээн бе?

О. ДАЛБЫЙ.

Ажыглалга кирер тудугда

ДЕМНИГ АЖЫЛ, ХАРЫЛЗАА ХЕРЕК

Бай-Хаакта уруглар комплекизиниң тудуу эгелээнден бээр бир чыл ажа берген. Ол үениң дургузунда чер ажылы кылыр эргелел ол комплекстиң чүгле таваан салып доосkan. Ам ол тудугну бүрүн тудуп доозар ужурлуг кижилер «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 7 КМК-зының тудугжулары болур. Ында кеpээлиг ажылдарны ук каттыжыышкынның автоколоннаазы болгаш оон механизация эргелелиниң Бай-Хаак участогу боттандырып турарлар.

Бо тудуг объектизиниң дүрген ажыглалга кирерин район төвүнүң чурттакчылары четтикпейн манап турарлар. Уругларның ойнап-хөглээринге таарымчалыг бөгү-ле байдалдарлыг 280 олуттуг, эштир бассейнниг ол тудуг ажыглалга кирген соонда бичии уруглар аңаа кадыкшылын дадыктырып алыр аргалыг болурлар. Оон верандазынга ойнап, дыштанып болур. Оон улуур өрээлдери делгем, чырык апаар. Амдыызында ындыг...

А херек кырында ол тудуг ам чаа-ла «өрүттүнүп» эгелээн. Оон ханалары шоолуг бедивээн. Шиңгээдип алза чогуур 752,2 муң рубльдиң чүгле 110,8 муңун ажыглаан.

— Ийе—деп, участокту прорабы В. В. Нерушимцев чугаалады:— Амдыызында тудугнуң темпизи кончуг оожум. Комплекс тудуунда Кишинёвтан келген студентилерниң тудугжу отряды ажылдап турар. Олар кончуг ажыл-ишчи улус-тур. Баштайгы удаада оларга бергелер таваржып тургулаан. Арга-дуржулгазы эвээжинден туүйбуну эки салып албас турдулар. Оларга бистер улуг дузаны көргүстүвүс. Удавас өске объектилерде ажылдап турар студентилер оларга немежи бээр. Ынчалза-даа кол четпес чүве —күш-ажылды кошкак организастап турарывыста.

Бо объектиде мынчага чедир кран чок. Экскаватор база херек. Оон кадында туүйбу, элезин, дой, довурак-биле үзүктелиишкин чок хандырылга база негеттинип турар. Ол ажылдар кеpээлиг организацияларга онаажыр.

Шынында, ол тудуг шөлүнде АБКС-5 дээр биче радиустуг кран бар-даа болза, ол туүйбуларны чогуур черлеринче чедирип берип шыдавайн турар. Оон ыңай хөөдүг белеткээр херексел база чедишпес.

— Аңаа кран черле херек—деп, механизация участогунуң начальниги В. Ф. Шумов чугаалады:

— Ындыг-даа болза, эгезинде бульдозер херек. Оон дузазы-биле кран тургузар черни белеткеп алгаш, кранны тургуса эки. А бульдозер Межегейде инек кажаазының тудуун да ажылдап турар. Ында кол ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа механизация эргелелиниң начальниги В. Ф. Посохин оңу бээр эккээр транспорт чок деп чылдак хап орар. Шынында ындыг бе? Чок. Оларда күчүлүг КРАЗ биле К-700 дээр трактор бар. Ол бульдозерни оларнын-биле эккеп ап болур. Тудугга кран, экскаватор херек турда-ла, ол айтырыгны мынчага чедир чүге үзе шиитпирлеп чадап турарыл?

Ам сайны, дой-довурактыг, элезинни хол-биле чүдүрүп ап турар. Мындыг таварылгада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң дугайында кандыг чугаа турар боор.

Каттыжыышкынның АТБ-зиниң тудуг материалдары сөөртүрүнге киржилгези база ындыг эки эвес. Ол кончуг чугула ажыл. Тудуг материалдары-биле үзүктелиишкин чок хандырар болза, ажылдың темпизи черле бедиир билдингир. Амгы үеде автоколоннада чеди машина бар. Олар районнуң тудугларын хандырар ужурлуглар.

— Шуут четтикпес-тир бис. Моон соңгаар кызып ажылдаар бис—деп, автоколонна начальниги В. А. Залуцкий агартынар болду.

Амдыызында тудугларның штады эвээш. Олар тудуг материалдары-биле бүрүн хандырттынган. Ындыг-даа болза, Элегес-Аксының заводундан эккелген туүйбуну дүжүрер дээш хөй үе-шакты чидирип турар. Баштай машинадан дүжүргеш, оон соонда катап чыгташ, кран-биле тудуг кырынче үндүрер. А оон носилкалар-биле тус-тус ажылдаар турыштарга чедирер. Мындыг байдал үе-шак камналгазынга улуг шаптыкты чедирип турар. Өске ажылдар, чижээ, хөөдүг белеткээри, карьерлерден сай, дой довурак чүдүрери база ындыг: үзүктелиишкиниг, чаңгыс аай эвес.

Тудуг шөлүнде байдал берге-даа болза, студентилер анаа торулбайн турарлар. Отрядтың комиссары Петр Павлик мынча дээр:

— Алган планывыс ыяап-ла күүседир бис. Чүгле керээ ёзугаар безин бистер 50 муң рубльди шиңгээдип алыр бис. Хүлээлгевис оон ырак хөй. Оолдар хүнде 1,5—2 ээлчегни ажылдап турарлар. Бирги каътты доозупкаш, бассейн биле верандааны кылып кириптер бис. Ындыг болза-даа туүйбу болгаш өске-даа материалдар үзүктели бээринден сестип тур бис.

— Бистиң тудуувустуң кол материалы — туүйбу — деп, № 585 КМК-ның кол инженери Е. Ф. Елисеев чугаалады. —Хүнүң-не 30 кубометр туүйбу херек. Бо чылын 200 муң рубльдиң туүйбузун алыр ужурлуг бис. Туүйбу үзүктели берген таварылгада курлавыр фондуну ажыглап турар бис. Бо тудугга ам-даа дөрт техник херек. Бо айтырыг талазы-биле механизация участогунуң начальниги В. Ф. Шулепов боттуг хемчеглерни алыр дээрзинге идеген турар бис.

Мында комплекс тудуу дээш харысалгалыг эштерниң чугаалары сөөргени таварылга эвес. Бо объектиниң ажыглалга кирер тудугларның бирээзинге санаан болганда, ону күрүне планында көрдүнгенин ёзугаар чогуур хуусаазында туткаш, дужаар ужурлуг. Ындыг болганда оон тудуу дээш харысалгалыг кижилер аразында харылзаа тудуп, демниг ажылдаары — ол тудугнуң темпизин бедидеринге улуг идигни бээр.

Ам тудуг шөлүнде бульдозерни, кранны эккелген.

А. ЗАЙЦЕВ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылдап келгени дээш күш-ажылчы ачы-хавыязын үнелеп көргениниң демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Клавдия Ивановна **Антипова** — чуртталга-коммунал ажыл-агый эргелелиниң чаагайжыдылга комбинадының ажылчыны.

Зинаида Ивановна **Бачина** — «Тыва тудуг» трестиң улуг экономизи.

Евдокия Михайловна **Беляева** — «Тыва кедээ тудуг» трестиң ажылдакчызы.

Зинаида Александровна **Голубцова** — күрстрахтың инспекциязының агентизи.

Максим Александрович **Дремлюгов** — Кызылдың автошколазының слесары.

Анатолий Иванович **Захаров** — Кызылдың эът комбинадының мал эмчизи.

Петр Степанович **Зеленов** — Күрбанкының республика конторазының инкассатору.

Николай Иванович **Иванов** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг эргелелиниң начальниги.

Александра Яковлевна **Илюшина** — «Хүнчүгеш» ясли-садтың кижизидикчизи.

Людмила Семеновна **Костелецкая** — Тываның сүт комбинадының бүдүрүлге цехиниң начальниги.

Валентина Степановна **Кошелева** — Күрбанкының республика конторазының килдис начальниги.

Екатерина Михайловна **Москаленко** — Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң улуг экономизи.

Хорлуу Донзинеевна **Оюн** — Кызылдың эът комбинадының ажылчыны.

Андрей Панфилович **Попов** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң СМК-зының чазаныкчызы.

Екатерина Трифоновна **Попова** — республиканың уруглар эмнелгезиниң ажылдакчызы.

Ольга Кирилловна **Рыбкина** — Тываның электри четкилериниң моторизи.

Намчал Начин-оолович **Сат** — Кызылдың эът комбинадының ажылчыны.

Мария Васильевна **Соковцева** — № 25 ясли-садтың кижизидикчизи.

Валентина Ивановна **Ударцева** — Кызылдың эът комбинадының ажылчыны.

Маргарита Павловна **Черкашина** — Кызылдың мебель фабриказының ажылчыны.

Евдокия Ивановна **Черменёва** — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң склад эргелекчизи.

Галина Самсоновна **Чупарева** — «Кызыл» аалчылар бажыңының дежурный администратору.

Антонида Григорьевна **Шамайко** — «Востоксантехмонтаж» трестиниң Кызылда КМК-зының кадрлар талазы-биле инспектору.

Семён Семёнович **Шестаков** — № 25 ясли-садтың кочегары.

Михаил Иванович **Шефер** — Тываның авиабүдүрүлгезиниң камгалал ажылдарының талазы-биле улуг инженери.

Прасковья Иосифовна **Штеповская** — № 1 школаның бажкызы.

Мария Азаровна **Яковленко** — Кызылдың аъш-чем садының № 9 магазининиң ажылдакчызы.

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Барыымат Митирейовна **Артына** — пенсионер.

Кинчик Куужугетовна **Баазыл** — районуң техниктиг ажылдакчызы.

Сылдаа-оол Ламажыкович **Салчак** — райпода таңныыл.

Кара-кыс Хертековна **Хертек** — пенсионер.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Нина Васильевна **Бабич** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Раиса Григорьевна **Гавриленко** — Арадан станцияда столовая эргелекчизи.

Любовь Александровна **Маношина** — холушкак садыгның садыгжызы.

Анастасия Тимофеевна **Мармузова** — Каа-Хем суурда пенсионер.

Ховалыг Эзгеевна **Монгуш** — «Тивлелге» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Лукьяновна **Носкова** — Холушкак садыгның улуг кладовщиги.

Баяндоо Баазанович **Ондар** — «Тивлелге» совхозтуң хойжузу.

Юрий Степанович **Плеснева** — Березовонуң геология-бүдүрүлге каттыжыышкынының өрүмнекчизи.

Феклиния Даниловна **Сальникова** — «Каа-Хем» хөмүрдаш разрезиниң котел машинизи.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Андылай Саядакович **Ак** — «Май 1» совхозтуң тракторизи.

Хемчикпен Орайбанович **Ак** — «Май 1» совхозтуң ивижизи.

Николай Николаевич **Герасименко** — район эмнелгезиниң рентген лаборантызы.

Бараан Барымаевич **Дажырган** — «Май 1» совхозтуң ивижизи.

Эрестол Даржаевич **Даржаа** — «Май 1» совхозтуң ивижизи.

Ирина Брониславовна **Игнатьева** — Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң бухгалтери.

Наталья Николаевна **Посохина** — районнуң шериг комиссариадының шериг-учёт столунуң начальниги.

Семён Платонович **Сафонов** — Ырбан суурда пенсионер.

Антонина Спиридоновна **Тарасова** — Ырбанның ыяш белеткээр пунктузунуң ажылчыны.

Татьяна Никифоровна **Чанхотьян** — төп ажаалга кассазының таңныылы.

Ак Тажы-Тоннугович **Чоланчык** — «Май 1» совхозта почтальон.

(Уланчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

АГРЕССОРНУ КЫҢЧЫКТЫРБАС

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң АКШ-тың президентизи Р. Рейганга хууда чагаазын делегейниң хөй-ниитизиниң калбак бөлүктер Израильдиң араатанзыг, оор-дээрбечи үүлгедиглериниң түңнелинде тайбың чурттанчылары кээргел чокка узуткаттырып база чурттуң найысылалы Бейрут үрегдеттирип турар. Ливанда халаптыг болуушкуннарны Совет Эвилелиниң ханы сагышсырал-биле көрүп турарының херечизи кылдыр хүлээп көрген. Бейрутта кижилерни кырып өлүрбүшаанын соксадырының шуут саат чок хемчеглерин алырының эргежок чугулазын ол чагаада онзалап демдеглээн.

Л. И. Брежневтиң чагаазы араб чурттарның массалыг информация чепсектериниң кол кичээнгейинде турар. Ливанның бүгү радиостанциялары ол документини каш удаа дамчыткан болгаш тус черниң солуннарында парлаан. «Ливанның черинде израиль дайынзырактарның кара-тураазында аажылаашкыннарын чок кылырын Совет Эвилели негээн» деп, Алжирниң **АПС** дээр информация агентилели айыткан. Ол документ палестин болгаш ливан улустарның салым-чолу дээш совет кижилерниң дүвүреэзинин илергейлеп турар. Израиль агрессорга кызыгаар чок дузаламчыны көргүзүп турар Каттышкан Штаттарга бо дээрге совет удуртукчунуң ийиги удаагы сагындырыы-дыр деп, ол агентилел чери демдеглээн.

Дайылдажыышкынны соксадыр дугайында дугуржулганы база дагын үрээн болгаш Барыын Бейрутче улуг шавар халдаашкын кылган Израильдиң оор үүлгедиглериниң түңнелинде тайбың чурттакчылар кээргел чок узуткаттырып, а хоорай үрегдеттириишкинге таваржып турарынче совет удуртукчу америк президентиниң кичээнгейин угландырган деп, Сирияның **Сана** дээр информация игентилели дамчыткан. Бейрутта кижилерни кырып өлүрүп турарын соксадыр тээде, бодунуң эргезинде бар бүгү арга-хемчеглерни ажыглаарынче АКШ-тың президентизин Л. И. Брежнев чүткүлдүг кыйгырган деп, ол агентилел чери онзалап демдеглээн.

АКШ-тың президентизинге Л. И. Брежневтиң чагаазының утказын Иорданияның национал телевидениези болгаш радиозу бүгү сөөлгү чаа медээлеринге дамчыткан. Совет күрүнениң баштыңының Рейганга кыйгырыы палестин болгаш ливан улустарның салым-хуузу дээш Совет Эвилелиниң дүвүреэн сеткилин илередип турар деп демдеглээн. Ливанда израиль агрессорну кыңчыктырбазынче Каттышкан Штаттарны ССРЭ эң шиитпирлиг кыйгырган деп дыңнадыгда онзалап демдеглээн.

«Л. И. Брежнев израиль агрессияны чок кылырынче Рейганны кыйгырган» деп, Каирниң **«Аль-Ахрам»** солуну бижээн. Ливанда кедергей шыңгыы болгаш берге байдал тайбың чурттакчы чонну массалыг кырып өлүрүп турар чорукту соксадыр дээш эң-не саат чок хемчеглерни алырын негеп турар деп, ол солун бижээн. Ливанда таварышкан халап агрессорну хай деп бодур турган, ону кылбаанындан кижилерниң ыяңгаа кезээде кара четкер болур артар деп, «Аль-Ахрам» айыткан.

АКШ-тың дорт күткүушкүнү-биле Израильдиң Ливанда агрессчи үүлгедиишкиннериниң улам калбарыышкыны-биле холбаштыр ол чуртка байдалга ССРЭ-ниң шыңгыы **сагышсыралының чаа бээгрелдиг херечизи Л. И. Брежневтиң Р. Рейганга чагаазы болур деп, Тунистиң радиозунуң болгаш телевидениезиниң тайылбырында чугаалаан.**

Израильдиң оор өөлүг үүлгедиишкиннеринче Рейганның кичээнгейин Л. И. Брежнев ээлдирген болгаш Ливанда өлүрүп кырып турар чоруктуң үргүлчүлээрин болдурбас тээде, бодунда бар аргаларны эң дүрген ажыглаарынче АКШ-тың президентизин кыйгырган деп, америк информация ЮПИ агентилели онзалап демдеглээн.

Израиль премьер Бегинниң үүлгедиишкиннери дээш бүрүнү делегейниң хөй-ниитизи Рейганның администрациязынга онаап турарынче америк **Эй-би-си** дээр телекомпания кичээнгейни угландырган. Ол байдалды Совет Эвилели база барымдаалап турар. Ливанда тулчуушкуннар-биле холбаштыр ай четпес үе дургузунда совет удуртукчу президент Рейганның шуут бодунга ийи удаа чагаа чорудуп, Ливанда кижилерни израиль шериглериниң кырып өлүрерин болдурбас дээш дүрген хемчеглер алырынче **ону кыйгырты деп, «Вашингтон пост» солун бижээн.** Совет удуртукчунуң чагаазы Чоокку Чөөн чүкте болуушкуннар-биле холбаштыр ССРЭ-ниң дүрүм бөдүүр сагышсыралын көргүзүп турар-дыр деп, ол солун онзалап демдеглээн.

Ливанда байдалдың чидигленииишкини-биле холбаштыр Л. И. Брежнев Рейганче ийи удаа чагаа чорутканын демдеглээш, Лондоннуң **«Таймс»** солуну Бейрутта кижилерни кырып өлүрүп турарын соксадырының нүүрүнде АКШ-тың президентизинде бар аргаларны саат чок ажыглаарын совет удуртукчу негеп турар-дыр деп онзалап демдеглээн. Л. И. Брежневтиң «Правда» солуннуң айтырыгларынга харыылары, ол ышкаш Рейганга хууда чагаазы ССРЭ-ниң чазаа Ливанда хан төгүүшкүнүнүң уламчылаваашаанынга кедергей сагышсырап турарын херечилеп турар-дыр.

АКШ-тың президентизинге Л. И. Брежневтиң чагаазының дугайында дыңнадыгны социалистиг дем каттыштырылга чурттарының бүгү солуннары эң кескү черлеринде парлаан.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫҢ, НАЙЫРАЛДЫҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Закарпатьениң хүндүлээчел Ужгород хоорайы совет черге «82 чылдың тайбың марыжының» киржикчилериниң ужуражыышкыннарының сөөлгү чери болган.

Европаның, Азияның болгаш Африканың 30 күрүнезиниң төлээлекчилеринге оайыр чедирбишаан, хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы Э. Попович Совет күрүнениң болгаш эш Л. И. Брежневтиң ядролуг дайынны болдурбазының айтырыын шиитпирлээринге чаагай тура-соруктуң кайы хире улуг боттуг күжениишкиннерин салып турарын делегейде эки билир деп онзалап демдеглээн. Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас дээш ССРЭ-ниң шиитпири оон бүзүреңдиг бадыткалы-дыр. Делегей өрттүнүң кыжанының болдурбазынче октаргайның бүгү депшилгелиг күштерин кыйгырып турар бис.

Тайбыңга мөөк чайгылып чок политиканы чорудуп турары дээш Совет чазакка болгаш совет улуска ханы өөрүп четтиргенин марш киржикчилериниң мурнундан Бельгияның тайбың болгаш найырал дээш шимчээшкининиң төлээлекчизи Жанна Леконт дамчыткан.

«Европаның Барыын болгаш Чөөн чүктеринге ядролуг чепсек турбазын!», «Делегейниң кайы-даа черинге ядролуг чепсек турбазын!», «Чепсегленииишкинни дужурер болгаш тайбың дээш!» — чаагай тура-соруктуң кижилерин сырый каттыштырган бо лозуңнар бодунуң девискээринге ядролуг чепсекти тургузар чорукту хоруурун негеп турар бельги улустуң хөөнүн база илергейлеп турар деп, ол чугаалаан.

Делегейниң ийиги дайынынга совет улустуң тиилелгези Европаның бүгү улустарынга тайбыңны хандырып берген. Ыңчангаш бөгүн дайынга удур шимчээшкинниң миллион-миллион кижилерниң мурнунда — черниң улустарының эң-бирги эргези — амыдырап-чурттаар эргезин камгалап арттырар деп тодаргай сорулга салдынган. Бистиң ажы-төлдеривис кижи төрелгетенниң сөөлгү салгалы болган турарын күзевес бис. Ол бодалдар маадыр-ие М. Молнарның болгаш Ужгородтуң Күрүне университединиң профессору С. Пашенконуң чугааларында сиңниккен болган.

Марш киржикчилериниң бистиң чуртувуска походу кызыгаар хоорайның кудумчуларын тавартыр хөй кижилиг марш-биле доозулган. Оларның оруу Будапешттиң болгаш Братиславаның тавартыр Венага чедер. Ядролуг дайынның кыжанынга удур массалыг митинг бөгүн анда болур.

(СЭТА).

ХАНЫ КИЛЕҢНЭЭШКИН

МЕХИКО. (СЭТА) Культура талазынга политика дугайты ЮНЕСКО-нуң Мексиканың найысылалында эртип турар ийиги бүгү-делегей конференциязының киржикчилери Израильдиң палестин болгаш ливан улустарга удур араатанзыг агрессиязын шиитпирлиг буруу шапкан. Вашингтонга деткиттирген израиль сионистерниң дээрбечи, дерзии үүлгедиишкиннериниң түңнелинде Ливанда камгалал чок тайбың чурттакчы чон кырлып өлүп турарын делегаттар онзалап демдеглеп турар. Тель-Авивтиң кем-буруулуг агрессиязын ара доктаадыр, бот-башкарткынар болгаш хамаарышпас догуннаар эргези дээш демисежип турар Палестинаның улузун чок кылырып болдурбас дээш бүгү-ле боздунгу деп чүүлдерни кылырынче ЮНЕСКО-ну болгаш делегейниң өске-даа организацияларын кыйгырып. Палестинаны хостаарының организациязының төлээлекчизи чүве чугаалаарга, чыылганнар дииниттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Апартеидтиң политиказын чорудуп, депшилгелиг чаартылгаларның оруунче кирген аныяк африка күрүнелерге удур агрессияны кылып турар мурнуу-африкан расистерни Анголаның, Мозамбиктиң болгаш Зимбабвениң делегаттары боттарының чугааларында каргап килеңнээн.

Амгы америк администрациязы **дайынзырак, авантюристиг угланыышкынының түңнелинде бистиң планетавыста дүшкүүрлүг чоруктуң чаа-чаа одагалары тыптып кээп, термоядролуг халаптың кыжанып кыпсыктыр боо-чепсекти эндере бүдүрери шапкын темпилер-биле күштелип турарынга холбаштыр хөй-хөй делегацияларның баштыңнары ханы дүвүрээзинин илергейлеп турар. Конференцияның хүн чурумунда турар — национал культураның хамаарышпас хөгжүлдезиниң айтырыглары тайбың дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш демисел-биле чарылбас холбаалыын олар боттарының саналдарынга онзалап демдеглээн.**

Францияның культура министри Жак Ланг Каттышкан Штаттарның өске чурттарга удур политика, экономика болгаш культура талазы-биле агрессия кылып турар дээш буруу шапкан. Шуулган киржикчилери оон чугаазын бедик-биле үнелеп көрген. Америк империализм девискээрлер алыксаар халдаашкын кылырындан ангыда, политиканың, экономиканың болгаш культураның характерлиг халдаашкынын боттандырып, бодунуң үзел-бодалдарын өске улустарга массалыг информация чепсектериниң дузазы-биле доңнаптырарын оралдажып турар деп, Француз министр онзалап демдеглээн.

УЛУГ САЛЫЫШКЫН

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң КНО-нуң Кол Ассамблеязының боо-чепсек дужурер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга чагаазын Тайбың болгаш хосталга дээш херээженнерниң делегей лигазының Калифорнияда салбыры бүрүнү-биле парлаан. Делегейниң ол шуулганынга АКШ-тың президентизи Р. Рейганның чугаазы совет удуртукчунуң чагаазынга шуут удурланышкак болганын ук документиге хамаарыштыр тайылбырда демдеглээн. Ядролуг чепсекти кызыгаарлаарынга моондакты тургузарын президент Рейган база катап оралдашкан.

Рейганның көдүрген программазы ядролуг чепсегленииишкиннерге өзүлуг контрольга көңгүс дүүшпес болгаш чаңгыс таланың (АКШ-тың) артык күштүг болурун чедип алырынче угланган деп тайылбырда демдеглээн. Ол дээрге — шериг күчүзүнүң талазы-биле ССРЭ-ден артык күштүг болурун чедип алыр дээш АКШ-тың ээлчеглиг оралдажыышкыны-дыр.

Ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-ниң хүлээлгезин совет удуртукчу илергейлээн болгаш ядролуг чепсекти бүдүрерин соксадырынга Совет Эвилелиниң белеңин айыткан. ССРЭ-ниң ол шиитпири бүгү чурттарның болгаш улустарның эрге-ажыктарынга база күзел-соруунга бүрүн дүгжүп турар деп тайылбырда демдеглээн. Совет тайбың чаа инициативалар боо-чепсекти эндере бүдүрерин кыңчыктырбазынга, ядролуг дайынның айыылын узуткаарынга, делегейде политиктиг байдалды экижидеринге кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар деп тайылбырда онзалап айыткан.

ИРАК-ИРАН ФРОНТУДА

БАГДАД. (СЭТА). Ирак-иран кызыгаарга аткылажыышкыннар эрткен хүннерде үргүлчүлеп келген. Иракты кол шериг командылалының медээзин өзугаар алырга, Иранның 186 шериг албанныгларын өлүрген, 4 бронетранспортёрлар болгаш өске-даа шериг техниказын узуткаан. Иран армиязының элээн каш офицерлерин болгаш солдаттарын тудуп алган.

Иранның артиллериязы Басра болгаш Ханакин хоорайларны боолааның дыңнадыгда айыткан.

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иранның чепсектиг күштериниң болгаш «ислам революция камгалакчыларының» корпузунуң каттышкан штавының медээзинде айытканын өзугаар алырга, ирак шериглериниң удур халдаашкыннарын Иранның шериглери Басра хоорайның чөөн талакы чоогунга ойтур шапкан. Сөөлгү үеде дайын чорудулгаларының үезинде Иранның шериглериниң эжелеп алганы ирак девискээрден оларны үндүр кызарын ирак шериглер оралдашкан.

Иранның Абадан хоорайын ирак шериглер артиллерия-биле боолааан түңнелинде хөй санныг тайбың чурттакчыларның өлүрткенин Тегеранның радиозу дыңнаткан.

ТУЛЧУУШКУННАР

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израильдиң артиллериязы болгаш шериг-далай күштери августуң 4-тен 5-тиң хүнүнче дүнезинде Барыын Бейруттуң төп кезиин база катап боолаан. Ливанның премьер-министриниң, информация болгаш туризм министерстволарының бажыңнарын, ССРЭ-ниң элчин болгаш садыг төлээзиниң черлериң база боолааннар.

Израильдиң танк болгаш чадаг шериглери, а ол ышкаш коммандос дээр тускай шериглери эртенгиниң алды шактан эгелээш, Барыын Бейрутче калчаалыг халдаашкынны кылган. Палестинаның удурланыышкын шимчээшкининиң болгаш Ливанның национал-патриоттуг күштериниң каттышкан отрядтары агрессорнуң хөй санныг халдаашкыннарын шиитпирлиг ойтур шапкан. Делегей аэропортунуң чоогунга Израильдиң танк шериглериниң халдаашкыннарын алды удаа ойтур шапкан.

Бразилияның социалистиг чурттар-биле садыг-экономиктиг харылзаазы чедиишкинниг калбарып турар. Сөөлгү он чылда оларның аразынга бараан саарылгазының хемчээли 56 хуу улгаткан.

Бразилияның социалистиг дем каттыжылгазының чурттары-биле солужар бир кол чүүлү — демир рудазы боор турар.

ЧУРУКТАРДА: Витория портта чүък кедуртүп, чүдүрер транспорт комплекизи.

Ю. БЕСПАЛЬКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

УДП-НИҢ XXI СЪЕЗДИЗИ

ДЖОРДЖТАУН. (СЭТА-ның корр. А. Канишев). Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң байырлыг чагаазын Гайананың улусчу демократтыг партиязының (УДП-ниң) XXI съездизиниң делегаттары аажок улуг сорук кириишкин-биле уткаан. СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы П. К. Лучинский байырлыг чагааны номчаан. Гайана коммунистериниң шуулганынга СЭКП ТК-ның тураскаал белээн — Москва Кремлиин көргүскен улуг чурукту съездиниң президиумунга СЭКП-ниң төлээлекчизи дамчыдып берген.

УДП ТК-ның илеткелиниң талазы-биле боттарының саналдарынга делегаттар чугаалашкан айтырыгларның хөй нуруузун дугайты хамыктың мурнунда делегейниң амгы [illegible] партиязының марксистиг-ленинчи байдалын [illegible] көөрүнге угланыышкыннарының [illegible] онзалап демдеглээр. Совет Эвилелиниң, СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан СЭКП ТК-ның тайбыңга кижи даштыкы политиктиг угланыышкынның УДП ТК-ның деткээн ажыл-чорудулгазын съезд бүрүнү-биле чүүлдүг деп көрген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң 80 чылдарга көрдүнген Тайбың программазы, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың оон дараазындагы инициативаларын аас-кежиктиг келир үе дээш демисежирде бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенге, бүгү делегейде национал-хосталгалыг күштерге болгаш коммунистерге бүзүреңди берип турар деп, УДП ТК-ның кежигүнү, съездиниң делегады М. Нагамуту болгаш санал берген өскелер-даа демдеглээн.

Массаларның ортузунга идеологтуг, организакчы болгаш политика-кижизидилгелиг ажылды күштедирериниң, даштыкы империалистиг бөлүктер шимзенииишкиннеринге удур, бүгү ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга таарыштыр Гайананың политиктиг болгаш экономиктиг шуут хамаарышпас чоруун чедип алыр дээш демиселге массаларны каттыштырарының эргежок чугулазының дугайында УДП ТК-ның түңнелдерин база делегаттар чүүлдүг деп көрген.

УДП-ниң съездизиниң ажылынга киржип [illegible] СЭКП-ниң делегациязы Гайана-совет найырал ниитилелиниң активчылары-биле ужурашкан. Гайана өөреникчилер совет делегацияның кежигүннеринге боттарының эң чоокку планнарының дугайын [illegible], ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылының байырлаарынга белеткел талазы-биле ниитилелдиң төлевилеп алган программазының дугайын чугаалап берген. Гайана-совет найырал ниитилели совет фильмнер фестивалын эрттирерин, Совет Эвилелиниң дугайында делгелгелерни болгаш викториналарны, Гайананың хөй-ниитизиниң митингилерин база хуралдарын организастаарын планнап турар.

* * *

ДЖОРДЖТАУН. Гайананың Улусчу депшилгелиг партиязының (УДП-ниң) XXI съездизи ажылын ында доосkап. УДП-ниң бүгү төөгүзүнде эң төлээлелгелиг бо шуулганның ажылынга Гайананың янзы-бүрү районнарының төлээлекчилери — 700 чыгам делегаттар, ол ышкаш Европаның, Азияның, Африканың, Латин Американың болгаш Кариб бассейнинин акы-дугма партияларының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң төлээлекчилери киришкен.

Чурттуң иштики болгаш даштыкы байдалынга хамаарыштыр партияның мурнунда турар чугула сорулгаларны гайана коммунистер үш хүн дургузунда чугаалашкан. Төп Комитеттиң илеткелин база демократия, социал депшилге болгаш Гайананың политиктиг, экономиктиг бүрүн хосталгазы дээш демиселдиң амгы байдалдарында чаңгыс аай национал патриоттуг фронт кылдыр чурттуң бүгү депшилгелиг күштерин каттыштырарда партияның организакчы ажылы онза ужур-дузалыг болур дээрзиниң дугайында ТК-ның түңнелин делегаттар чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүг деп көрген. Ажылчын ангының авангардчызы болур УДП-ниң ролюн быжыглаар, партияның идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылын база массаларга оон салдарын күштелдирер дугайында шиитпирни съезд хүлээп алган.

Гайананың УДП-зиниң съездизи делегей айтырыгларының талазы-биле каш-даа резолюцияларны хүлээп алган. Улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкининиң болгаш делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезинге, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселге ССРЭ биле социалистиг дем каттыштырылгазының ролюн резолюцияларда бедик-биле үнелээн.

СЭКП-ниң Тайбың программазын, Совет Эвилелиниң ядролуг дайын кыжанының чайладырынче, тайбыңны болгаш бүгү-ниити айыыл чок чорукту быжыглаарынче угланган өске-даа чугула инициативаларын деткээн чорук резолюцияларда илергейлеттинген. ССРЭ-ниң ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглавас деп, КНО-нуң Кол Ассамблеязының чепсегленииишкинни дужурер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга Л. И. Брежневтиң чагаазында илергейлеттинген хүлээлгезиниң аажок улуг ужур-дузалыын съезд онзалап демдеглээн.

Кыдаттың чагырыкчы бөлүктериниң империализм-биле кады ажылдажылгазын болгаш делегейниң революстуг шимчээшкинин чылдырар дээр оларның оралдажыышкыннарын буруу шапкаш, шуулганның делегаттары пекинчи удуртукчуларның мугулай антисоветизми делегейде социализм болгаш депшилге хөрээнге каража чедирип, эң реакцылыг империалистиг бөлүктерге ажыктыг чүве кылып турарын медеглээн.

ИНДИРА ГАНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАШИНГТОН (СЭТА). Индияның премьер-министри И. Ганди албанның тускай аян-чоруун кылып, Вашингтонга барып чораан үезинде аңаа чүве чугаалаан болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрерин кыңчыктырбазының база ядролуг дайын айыылын узуткаарының эргежок чугулазын айыткан. Кандыг бир айтырыгны дайын аргазы-биле шиитпирлээри болдунмас дээрзин парлалганың национал клувунга чугаазынга ол онзалап демдеглээн. Ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур Индияның шиитпирлиг демисежип турарын И. Ганди айыткан.

Совет Эвилели болгаш Американың Каттышкан Штаттары бот-боттарын билишкен турарын база бар айтырыгларны чүгле чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээрин Индия күзээр ийик. Ядролуг боо-чепсекти бүдүрерин соксадыр болгаш боо-чепсекти бүгү-ниити дужурер дээш Индия туржуп турар.

АКШ-тың президентизи Р. Рейган-биле бодунуң чугаалажыышкыннарынга хамаарыштыр И. Ганди мынча деп медеглээн: «Даштыкы политиктиг айтырыглар талазы-биле Индияның болгаш АКШ-тың аразында чөрүлдээлериниң барын чугаалажыышкыннарның үезинде хүлээп көрген». Бодунуң географтыг байдалындан, төөгүлүг дуржулгазындан болгаш өске-даа факторлардан хамаарыштыр чурт бүрүзү кандыг даштыкы политиканы чорударын боду шиитпирлээр ужурлуг деп, ол демдеглээн.

Америк боо-чепсектерин, ылангыя «Ф-16» деп хыдыкчы самолёттарны Пакистанга эндере берип турары-биле холбаштыр ханы сагыш дүвүреэшкинин И. Ганди илергейлээн болгаш ол боо-чепсектерни Индияга удур ажыглап туруп магат чок деп айыткан. Индия бодунуң кожалары-биле тайбың догуннаарын күзээр келген болгаш күзеп-даа турар деп, премьер-министр чугаалаан.

Ливанның таварышкан халавынга, Бейруттуң чурттал-га кварталдарын бомбалап, хөй кижилерни узуткап турарынга Индия кедергей сагышсырап турар деп, И. Ганди медеглээн. Израильдиң үүлгедиглерин шыңгыы буруу шаап турар бис деп, ол чугаалаан. Израиль бодунуң кожалары араб улустар-биле тайбың чурттаар, оларның-биле кожа-хелбээ догуннаарының аргазын тывар ужурлуг. Ону тайбың арга-биле чедип алыры эргежок чугула. Палестинаның хостаар организациязын Индия деткип турар деп, премьер-министр медеглээн.

Экономика талазы-биле чөрүлдээлер Индияның болгаш АКШ-тың аразында база бар болуп турар деп, И. Ганди чугаалаан. Хөгжүлдениң херегледеринге дузаламчыны арбыдадыр алырын Индия күзээр ийик. Ыңчалза-даа Индия шериг дузаламчызын АКШ-тан алырын күзевейн турар деп, ол айыткан.

Бодунуң күрүнезиниң даштыкы политиказын премьер-министр тайылбырлаарга болгаш Индия хамаарышпас күрүне-дир деп айыткан.

Янзы-бүрү медээлер

ОН ЧЫЛ ЭРТКЕНДЕ

Школачы он чылды кады өөренип дооскаш, оон соонда база бир он чыл эрткенде ужуражылгаларны кылыры Тожунуң школаларының доозукчуларынга чаңчыл болуп бар чоруур.

Чоокта Азас ортумак школазының 1971—1972 өөредилге чылында доозукчуларының ужуражылгазы болган. Он чыл бурунгаар ол школаны 18 кижи дооскан. Ужуражылгага барык-ла шупту чыгыы келгеннер. Дооскан школазынга ужуражып келгеннер дээрге улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында тускай мергежилди чедип алган кижилер. Олар дээрге малчыннар, тудугжулар дээш өске-даа тускай мергежилдиң кижилери болганда, оларның кылып чоруур ажылы, сорулгазы, чугаалары аажок солун болган. Оларның арзында совхозтуң мал эмчизи Чигжит Хеймер-оол, бухгалтер Валентина Бадыргы, даарапыкчылар Катерина Кол (Чигжит), Любовь Амбаржи (Севенек) дээш оон-даа өскелер келгилээн. Хоочун башкылар Билекей Бараан, Валентина Ондар, Кызыл-оол Доржу база кежээге киришкеннер.

Ужуражылгакын кежээзинге Азас ортумак школазының директору Балаштай Донгактың чугаазындан ол школаны 1968 чылдан бээр 300 ажыг кижи дооскаиын болгаш кымнарның кандыг өөредилге черлерин дооскаиын, кайда ажылдап чорууруп дыңнаткан.

Школа бүрүзү тускай чаңчылдарлыг. Бистиң школавыс делегейниң мөйлер хүнү май 18-те кызыл-исчилерниң хуралын суурнуң Культура бажыңынга эрттирери чаңчыл болган. Аңаа дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, улуг назылыг кижилериниң сактыышкыннарын дыңнап, үн, чугааларын бижидип, оларбиле кады чурукка тырттырып турган, школага арттырып ап турар. Ындыг чуруктардан школаның төөгүзүнде болуушкуннарны билип алыры солун. 1960 чылдың октябрьда республика солуннарының бирээзинде чурук бар. Ону А. Богданова тырттырган. Ооң адаанда: «Колхозтуң тудугжулары, дуржулгалыг тудугжу эш Серендолдуң удуртулгазы-биле чүгле 17 хонукта школаның тудуун доскан» деп бижээн. Ол ынчаар туткан чаа школаның иштики ажылдарын бир ай иштинде кылып дооскан. Август 26-да школа белен турган. Оон бээр дыка хөй кижи ортумак эртемни маңаа чедип алган-дыр. 1968 чылда бирги доозукчуларны үндүр-ген. Оларның арзында Кызылдың кол архитектору Михаил Куулар база бар. Амгы ужуражылгакын кылган доозукчулар тускай бижимелдиг стол шагын школага белек кылдыр бергеннер. Школазының моондаа сонгаар улам сайзыраарынга чүү-ле негеттинер болдур боттарының дузазын көргүзеринге белениин чугаалааннар.

Т. КУШКАШ.

⊙ ⊙ ⊙

ОРГАНИЗАСТААНЫ ЭКИ

Бажын-Алаак ортумак школаның сентелгези доостур четкен. Бо ажылдарда школачыларның чамдык адапелери, үстүкү класс-чылар ажылдап турар.

Элээн каш класстарның сонга-хаалгалары, шалалары дозулаттынган, ханалары, дээвирлери чугайлаттынган. Уруглар болгаш оолдар чурттаар хөй өрээлдерлиг ийи бажыңның сентелгези доозулган. Александр Ондар, Анай-Уруг Монгуш, Луиза Кара-Сал, Кара-Күске Донгак, Бичел Монгуш, Дүкулаа Ондар болгаш өскелер-даа сентелгеге эки ажылдап, эрес-кежээ чоруун көргүскен. Школа сентелгезин, чаа өөредилге чылынга класс бүрүзүнүң белеткелин башкы Б. Е. Куулар эки организастап турар.

А. МОНГУШ.

ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ ШАННАЛЫНГА САНАЛДАП КИИРГЕН

КОМПОЗИТОР Я. А. ФРЕНКЕЛЬ

МОСКВА. Сөөлгү чылдарда чогаатканы «Октярбьның чурту», «Иелер», «Мээң ханы дазылым», «Гитарага ойнап өөредип тур мен», «Тургузууш-кун» деп ырлары дээш композитор, РСФСР-нин улустуң артизи Ян Френкельди (чурукта) ССРЭ-нин Күрүне шанналынга саналдап киирген.

В. САВАСТЬЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.

КИЖИЗИДИКЧИ ОЮННАР

Бичии уруглар бөлдүнчүп ойнай бергенде, ойнап турар оюнундан өске бүгү-ле чүвени уттуптар. Оюн дамчыштыр олар долгандыр турар бойдус-биле, кижилер-биле таныжар, амыдыралдың бөдүүн элементилери-биле чепсегленир, уругларның ботботтарының арзында харылзаазы улам быжыгар. Уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге оюннуң салдары улуг. Ойнап турган олар оюн чуруму хажытпас, бодунуң частырыг дээш олар харысалгазын утпастар. Уругларның эстетиктиг кижизидилгезинге, фантастиктиг күзелбодалынга национал культураның чылдан чылче дамчып келген чаңчылдарын шиңгээдип алырынга оюннуң ужур-эш-өөрзүрек, дузааргак аажычаңын бодунга дүрген шиңгээдип аар.

Уруг өскен тудум, оларның оюнунуң утка-шынары кады өзер.

Школа назы четпээн уруглар рольдуг оюннар ойнаарынга хөлчок ынак. Олар ындыг оюннардан долгандыр турар амыдырал дугайында чаа медээни ап, ону боттарынга шиңгээдип алырлар. Кижизидикчи башкызының удуртулгазы-биле «магазин», «автобус», «почта» деп ойнап турганш, уруглар мергежил, хөй-ниити черинге чурум-сагылга, кижилерниң эргезиүүлээлгези деп чүл дээрзин медерел билир апаар. Ол ышкаш кудумчу шимчээшкининиң дүрүмнерин шиңгээдип-чы ус-дарган мергежилин утпайн турар. Бистиң чуртта чүс ажыг нациялар болгаш улустар бар. Нация бүрүзүнде катаптаттынмас он-он онзагай бүдүштүг оюннар бар. Национал культураның ындыг үнелиг чүүлдеринде кижизидилгеге ажыктыг талаларны педагогика практиказынга ажыглап турар. Ындыг оюннардан уруглар интернационалчы билигни ап турар.

Школа, уруглар клуву, чайгы лагерь, уруглар сады бүрүзүнде улугларның дузазыбиле уругларның боттарының кылып алганы ойнаар шөлдер бар.

Москваның Пионерлер ордузунуң методистери, инженерлери ындыг шөлдерге ойнаар хөй янзы оюннарны чогаадып турар. Ындыг оюннар уругларны тывынгыр, сагынгыр, угаангыр, кашпагай, кичээнгейлиг болдурар. Чыл санында, дыштаныгалар үезинде, Пионерлер ордузу «Ойнаарактар болгаш оюннар неделязы», «Ойнаарактар чуртунче аян-чорук» дээш чижектиг уруглар байырлалдарын эрттирип турар. Бо хүннерде ында темалыг оюннар бөлүннары. холбиле кылган ойнаарактар делгелгези, оюннар болгаш ойнаарактар авторлары-биле. Чурукчулар болгаш конструкторлар-биле ужуражылгалар болуп эртип турар. Ындыг байырлалдарда он-он муң уруглар киржип турар.

Школа болгаш амыдырал

дузазын үнелеп четпес бис.

Совет школа педагогиказы уругларның ойнаарынга таарыштыр үш кол угланыышкынны онзалап көрүп турар: школа назы четпээн уруглар албан черинге, школага өөредилге үезинде, хостуг үеде ойнаар оюннар. Бо айтырыгларны шиитпирлээринге «Семья и школа», «Дошкольное воспитание», «Начальная школа», «Воспитание школьников» деп журналдар дыка дузалап турар. Оон аңгыда ол айтырыгларга чогумчалыг харыыны берип турар номнар, брошюралар, методиктиг сүмелер парлалгаже доктаамал үнүп турар. Уруг-мөгешыырак, каң-кадык боол өскен тудум, дидим, кашпагай, ап, бодундан бичиилер дугайында сагыш човаар, дириг амытаннарга ынак кылдыр боттарын чаңчыктырып өөредирлер.

Ойнаарак бүдүрүлгезинче кичээнгей база улуг. Ойнаарактарның чаа дүрзү-хевирин педагогиканың эртем-шинчилел институттарының пегелделерин болгаш чагыын баугаар конструктор бюрозу ажылдап кылып турар. Музыка, спорт, тудуг, театр уран-чүүлү... дээн ышкаш чүүлдерни билип, янзы-бүрү мергежилдерге чаштарның сонуургалын оттурарынга ойнаарактар ынчангаш улуг салдарлыг.

Ойнаарактарны кылып, бүдүрүп тура, чоннуң чогаадык-

Кира АГАФОНОВА. ССРЭ-нин Чырыдышкын министерствозунуң школалар талазы-биле кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы.

ССРЭ-ниң 60 чылынга

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ СҮЛДЕЗИ

ССРЭ-ниң Сүлдезин тургусканының төөгүзүн Күрүне демдектериниң музейинде делгелге көргүзүп турар. Чурттуң Күрүне эмблемазының эскизтерин ында делгээн. Оларның арзында бистиң Сүлдевистиң ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң (ТКК) Президиумунуң Секретары А. Енукидзениң ат салып бадылааны сөөлгү хевири база бар.

...Хамааты дайыны доозулган. Россия империязының бузундуларынга тургустунгулаан совет республикалар чаңгыс күчүлүг Совет Эвилелин кылдыр каттыжарын шиитпирлээн. Ынчан ССРЭ-ниң Сүлдезиниң дугайында айтырыг тургустунган. Совет-тер чуртунуң Сүлдезин тургузар талазы-биле ажылдарның чаа фактыларының дугайын чоокта чаа тывылган архив документилери таныштырып турар.

Он-он чурукчуларның киришкени эң эки эскиз дээш конкурс чарлаттынган турган. Делгелгеде салдынган ажылдар чогаадыкчы дилээшкиннер-канчаар чоруп турганын, делегейге баштайгы социалистиг улуг күрүнениң символу болур тодарадыкчы чүүлдерни бичии-бичиилеп шилип ап турганын көргүзүп турар. Хөй-хөй чурукчулар Совет күрүнениң ажылчын-тараачын мөзү-шынарын илередири-биле телевилелдерин күш-ажылдың чепсек-херекселдери-биле — дежү, дарганның кыскажы, диштиг дугуйлар, андазын, харып-даа кадыыр болгаш дырбаалтар-биле безип хүрээлерин кызыдып турган. Хөй чүүл кезектерниң кирип турары сүлдениң эң дооп илередиг болурунга, хемчээлин чогуур деңнелге кылырынга шаптыктап эгелээн.

Ол үеде сүлдеге чаагай амыдыралдың илередикчизи мыйысты, хаан чазааның ийи баштыг эзирин чулуп каапкан чүглерлиг кылдыр, оваадай орнунга кызыл шеригжиниң бөргүн киирериниң дугайында саналдар база турган.

Ол саналдар шупту хүлээп алдынмаан. Ынчан ол харысалгалыг даалганы күүседирибиле Күрүне демдектериниң фабриказының директорунуң уран-графика ажылдарының талазы-биле дузалакчызы В. Адрианов ажылдап эгелээн. Ол профессионал чурукчу эвеседаа болза, карандаш-биле, чүг-биле эки чуруур кижи турган. Салым-чаяанныг Владимир Николаевич 1919 чылда баштайгы совет картография фабриказын тургускан, шыгаранңгай картограф кылдыр сурагжаап турган. Ооң талантызы болгаш шудургузу хамааты дайын үезинде Кызыл Шериглин карталар-биле хандырарынга салдарлыг болган. Орус шеригниң 1908 чылда ажыглап эгелээни «Адриановтуң компазы» диртген компастың конструктору болган.

Сүлде телевилелин кылыр талазы-биле ажылдарга ол талантылыг шериг фотограмметризи В. Корзунну болгаш аныяк чурукчу И. Дубасовту киириштирген.

Конституция комиссиязының айтыышкыннарын ёзугаар ССРЭ-ниң Сүлдезинге ажылчын-тараачын күрүнениң мөзү-шынарын илередир кадыыр болгаш маска, а ол ышкаш, ооң мурнуунда тургустунган РСФСР-ниң Сүлдезинде дег, чаа идеяларның чырыын илереди үнүп орар хүн албан кирер ужурлуг турган.

Ол айтыышкыннарны барымдаалап, В. Адрианов Россия Федерациязының Сүлдезинде кирген тараа баштарындан хаажыны арттырарын шиитпирлээн, ынчалзажок оларны ол бөкпек кылдыр чыгташ, кызыл кожаа-биле бүргээн. Ооң кырынга, дестерниң адаанга «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозунгну орус дылга бижээн.

Эмблеманың төвүнге чер бөмбүрзээн чуруурун чурукчу саналдаан. Ону таарыштыр тургузары-биле глобусту ангы-ангы чүктеринден тырттыргылаап, ортан Москва эмблеманың дал ортузунга турар болгаш хүн хереллеринге эң эки чырыттынган хевирин шилип алганнар. Ынчалдыр эң эптиг болгаш бөдүүн хевирин тыпкан. Олуйсолуй салган кадыыр болгаш маска космос делгеминде ужукканы черниң баарында кеступ турар.

1923 чылдың июль 6-да ССРЭ-ниң ТКК-ның II сессиязы Сүлдени колдуунда чүүлдүг деп бадылаан. Ынчалзажок «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозунгну кожааның долгаларынга алды дылга—орус, украин, белорус, грузин, армян болгаш азербайджан дылдарга — эвилелдешкен республикаларның санынга дүүштүр бижиирин саналдаан.

Ол ажылды чурукчу И. Дубасов кылган. Кожаалары шала калбарткан, уштарын чер бөмбүрзээниң артынче углап чорудупкан. Ынчан ССРЭ-ге чаа республикаларның киргениниң азы тургустунганының соонда эмблема чуруун улуг өскертпес апарган. В. Адриановтуң чуруунындан сүлдениң чертеж хоолгазын аныяк чурукчу база күүсеткен. Ол хоолгага 1923 чылдың сентябрь 23-те А. Енукидзе «Хүлээп алган түңнел хевири кылдыр бадылаадым» дээш, ат салган.

В. Адрианов 1922—1929 чылдарда Күрүне демдектериниң уран ажылдар удуртукчузу турган. Ол 1928 чылда үнген баштайгы «ССРЭ атлазының» авторларының бирээзи, делегейниң совет улуг атласының бирги томунуң уран каасталга-редактор болган. Владимир Николаевич 1938 чылда Калинин областының Осташковога мөчээн, ында хөөржүттүнген. Бурунгу орус хоорайның кудумчуларының бирээзи ооң ады-биле адаттынган.

Оон бээр бистиң сүлдевис кол үндезинин алырга өскерилбээн. Ол совет кижи бүрүзүнге чажыдап бээр билдингир. Чурттуң эмблемазы—ССРЭ хамаатызының төрүттүнген херечилелинде, паспортунда, күш-ажыл дептеринде. Сүлдениң хевири — бистиң чуртувустуң кол-кол документилерин болгаш чурттар арзынга дугуржулгаларны бадылаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң таңмазында. Ажылчы чоннарның чер кырында бир дугаар хөй национальдыг күрүнезиниң символу космосче үнген, Айга чедир бир дугаар ужуткан. Венерага база бир дугаар четкен. Ону бөмбүрзектиң бүгү булуңнарында тайбыңның, акы-дуңмалышкы чоруктуң болгаш күш-ажылдың символу кылдыр хүлээп көрүп турар.

А. СИВЦОВ, СЭТА-ның корр.

Москва.

ТУСКАЙ БУЛУҢНАРНЫ ДЕРЭЭН

Кызыл хоорайда күрстраховаиие коллективи 1982 чылдың бирги чартык чылының планныг даалгазын 103,9 хуу күүсеткен. Инспекцияга эрткен чылын дөрт бригадага 14 кижи ажылдап турган болза, бо юбилейлиг чылда сес бригадада 30 ажыг кижи арзында чарыштыг ажылдап турар.

Бирги чартык чылда бригадалар арзында чарышка № 4 бригада (бригадири Л. А. Кучина) бирги черже кирген, планын ол 103,1 хуу күүсеткен. № 3 бригада (бригадири Н. Н. Данилова) планныг даалгазын 101,4 хуу күүсеткеш, ийиги черде, а № 1 бригада (бригадири М. Д. Лубошникова) планын 100,2 хуу күүсеткеш, үшкү черде. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейлиг чылын коллектив эки көргүзүглериг эгелээн. Бо чылдың баштайгы кварталында олар республиканың күрүне страхование эргелелиниң шилчир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. А ийиги кварталда социалистиг чарыштың тиилекчизи боор, бирги черге киргеш, база шаңнал-мактадыг болган.

Ийиги кварталда инспекцияның агентилери чурттакчы чон-биле 118 янзы-бүрү хевириниң страхованиезинге керээ чарган. Агентилер коллективтер аайы-биле агитация ажылын организастыг чорудуп турар. «Каа-Хем» разрезинде, аэропортта, Тыва электри четкизинде болгаш хоорайның дээди, ортумак өөредилге черлериниң коллективтеринде тускай булуңнарны дерип тургускан.

Агентилерден Агрефина Перфировна Попова, Вера Степановна Охминцева болгаш Людмила Васильевна Ячменёва олар чурттакчы чон ортузунга страхование албаның ачы-дузазын тайылбырлаар ажылга идепкейлиг киржип, планныг онаалдазын ажыр боттандырып турар.

Кинотеатрларга күрүне страхованиезиниң ажык-дузазының дугайында тайылбырлаан кыска фильм-журналдарны чонга көргүзүп, беседаны эрттирип турары мында эки.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Г. МАКАРОВТУҢ «Төрээн черим каазын көргеш...» деп фотоэтюду.

АВГУСТ 6-ДАН 8-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 6-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Айболит болгаш Бармалей». «Ананси зэремчигей болгаш хуулгаазынныг шыкпыыш». Мультфильмнер. 9.30 —«Ырак болгаш чоок ыры». 10.15—«Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 11.25 —Телемедээлер. 11.30—14.15 —Чапсар. 14.15 — Телемедээлер. 14.35 — «Эртемденнер— кедээге». Эртем-нептереддиг фильмнер программазы: «Дириг чер», «Борбаандыда —дужуп программазы». «Академик В. Н. Ремесловун кызыл-тазы». 15.25 —Уругларга фильм: «Кырган мастерниң чагыы». 3-кү серия. 16.30 — Ынак шулуктер. 17.00 — 17.15 —Чапсар. 17.15 —«Савия Андина» ансамбльдиң концерти (Боливия). 18.00 —Москва комсомолунуң ажыл-херектери. 18.30 — «Сенде хүн бар бе?» Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 —Телемедээлер. 19.15 —«Азия төвү». Информация-публицистиг программа.

МОСКВАДАН

19.45 —«Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Дуврээн Америка дугайында репортаж». Документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 22.00—23.05 —Рига хоорайның ортумак музыка школазының оолдар хорунуң болгаш Латви ССР-ниң улустуң артизи. Р. Паулстуң консерваторияның Улуг залынга концерти. Ол төнгенде—Бөгүн делегейде деп информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Уругларга фильм: «Ногаан патруль». 13.15—Англи дыл. 13.45 — «Пярнунуң хээлери» деп фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 14.15 —«Шыдыраа школазы». 14.45 —Баштайгы беш чылдарның тудуглары. 15.15 —Д. Шостакович. Квинтет. 57-ги чогаал. 15.50 —Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин— амыдыралга».

МОСКВАДАН

19.00 —«Эртем амыдыралы». («Орбита-3»). 19.30 —Печораның Алыпылары. Документалдыг телефильм. («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

19.45 —Киножурнал. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Ак-көк тоол». 20.15 —Чадаг-терге спортунга ССРЭ чемпионады. Трекке чарыш. Крылатское спортчу комплекстен дамчыдар. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.45 — «Стакан суг». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялар.

АВГУСТ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 8.55 — Кадык болур дизинзе. 9.00 —Ленинград хоорайның пионерлер болгаш школачылар Ордузунуң уругларының уран чүүл коллективтериниң концерти. 9.35—«Адынелер, силерге». 10.05—Спортлотонуң 32-ги тиражы. 10.15 — «Эриктер». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү серия. 11.25 — «Мээң төрээн Москвам чоогунда». Концерт. 12.15 —Айыыл чок шимчээшкин. 12.45 —«Музейлерде болгаш делгелге залдарында». XV болгаш XX чүс чылдың эгезинде Европа живописиниң антиктиг культура үези. 13.20 — «Шулуглел. Михаил Луконин. 14.10 — Бөгүн делегейде. 14.25 — Уругларга фильм. «Кырган мастерниң чагыы». 4-кү серия. 15.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 16.30 — Политиктиг хайгааракчы Л. А. Вознесенскийниң беседазы. 17.00 —17.15 — Чапсар. 17.15 — «Бедик даг». Мультфильм. 17.35 — Классиктиг оперетта кежээзи. 18.40 — «Чай». Киночурумал. 18.50 — Кинорежиссёр С. А. Герасимов-биле ужуражылгакын Останкинонуң концерт студиязынга болур. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 —ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга уткуштур. Латви ССР-ниң танцының «Дайле» деп күрүне ансамбльның концерти. 22.00 —23.55 —Футболга ССРЭ чемпионады. ЦСКА— «Спартак». Төп —Динамо» стадиондан дамчыдылга. Ооң соонда —телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — Карел телевидениениң программазы. 15.20—Бокска ССРЭ чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. 16.05 — «Кино көрүкчүзүнүң эдеривчизи». 16.50— «Усть-Илимниң комплекзи — ЭДЧ-ниң тудуу». Эртем-нептерелдиг фильм. 17.15 — Бокска ССРЭ чемпионады. Донецкиден дамчыдылга. 18.05 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дончу намдарывыс». 34-кү фильм: «1950-ги чыл». 19.15 — Делегейде болуушкуннар дончулалы. 19.30 — «Музыка киоскузу». 20.00 «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Огородчу - элчигенчигеш». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». Эртем-нептерелдиг фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35— 23.45 — «Ол хүн чедир». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

АВГУСТ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Күрүнениң Н. Осипов аттыг орус улустуң үлегерлиг оркестриниң концерти. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00— «Совет Эвилелинге баараан боор тур мен!». 11.00— «Кадыкшыл». Эртем-нептерелдиг программа. 11.45 —«Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.15—«Кедээге дамчыдылга». 13.15—«Музыка киоскузу». 13.45 — «Огурчиктиң солун ужуралдары». «Үш бапана». Мультфильм. 14.15—М. Анчаров — «Болур-болбас дугайында эртем». Москваның М. Ермолова аттыг шии театрының фильм-шиизи. 16.15 — Бөгүн — Тудугжунуң хүнү. ССРЭ-ниң монтаж болгаш тускай тудуг ажылдарының министри Б. В. Бакин-биле беседа. 16.30—16.45— Чапсар. 16.45 «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Тудугжунуң хүнүнге уткуштур музыка программазы. 17.30 — «Кино аян-чорукчуларының клуву». 18.30—«Делегей панорамазы». 19.15 — «Мээң часыым болгаш эргим ацым». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Документалдыг экран». 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.45—«Серенада». Музыка-литератураг композиция.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20—«Тиилекчилер». Фронтучу өңнүктер клуву. 15.50 — «Р. Ибрагимов ырлаар». Фильм-концерт. 16.05 — «Чаврлыышкынга удур чажыт дайын». Документалдыг телефильм. 17.05 — «Петькаңың сургуулдаары». Мультфильм. 17.25 — Бистиң корреспондентилеривистиң чугаалары. 17.55 — «Талант». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 2-ги серия — «Чогаадылгаларның бүгү делегей конторазы». 19.05 — Улуг Октябрьның 65 чылынга уткуштур. «Бистиң дончу намдарывыс». «1951-ги чыл». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Огородчу-элчигенчигеш». Мультфильм. 20.15 — «ГДР-ниң парктары». Документалдыг телефильм. (ГДР). 20.45 — Подольскиниң машина кылыр заводунуң ыры болгаш танцының улусчу ансамбльның концерти. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Таныттынмас салгакчы». Уран-чечен фильм. 23.00 — 00.30— Футболга ССРЭ чемпионады. «Торпедо» (Москва) —«Динамо» (Киев). «Торпедо» стадиондан дамчыдар.

Агаар

Агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, республикага бөгүн бүргеп-аязыр, кезек чаъстаар. Мурнуу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 10—15, хүндүс 18—23 градус чылыыр. Республиканың автооруктарынга кезек чаъстаар, оруктун кестүрү эки.

Кызылга бүргеп-аязыр, кезек чаъстаар. Мурнуу-барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АВГУСТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дангыраактар болгаш аазаашкыннар» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чараш кыс болгаш араатан» 10.00, 11.40, 15.00. «Калчаалыг акшалар» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бот чорда огэу» 14.30, 17.20, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Айтырыглыг ыракпыл» 18.30, 20.30 шактарда.

Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң хоочуну, Маадыр-ие

Хорул Шыырапловна ИРГИТТИҢ

мөчээнин «Малчын» совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди, Каргы кедээ Совединиң күүсекому дыңнатпышаан, ооң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийлиг амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-21-75, культура килдизиниң 2-23-54 кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41 бухгалтерияның 2-12-45, солун тарааш барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1861

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00919.